

A demokrácia törékenysége: egyéni sorsok a késő modern munka világában

Gyursánszky Ágnes PhD-hallgató, ELTE Társadalomtudományi Kar
Zsille Katalin Lenke PhD-hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Absztrakt: Tanulmányunk a késő modern munkaerőpiac szerkezetét és annak egyéni életutakra gyakorolt hatását vizsgálja, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű személyek társadalmi és jogi helyzetére. A munkaerőpiac folyamatos átalakulása, az atipikus foglalkoztatási formák terjedése és a jóléti rendszerek változása új kihívások elé állítja a társadalom peremén lévő csoportokat. A fogyatékossgal élő személyek számára a munkavállalás nem csupán gazdasági szükségszerűség, hanem identitásuk és társadalmi elismerésük alapvető része is. Kutatásunkban interdiszciplináris megközelítést alkalmazunk, a szociológia, a fogyatékossgtudomány és a jogtudomány eredményeire építve. Az elméleti elemzés mellett egy narratív életútinterjú módszertanával vizsgáljuk egy megváltozott munkaképességű személy tapasztalatait, feltárva az intézményi gyakorlatok, jogi szabályozások és társadalmi struktúrák hatásait. Eredményeink rámutatnak a strukturális egyenlőtlenségek fennmaradásának mechanizmusaira, valamint arra, hogy a jogi és munkaerőpiaci szabályozás milyen mértékben járul hozzá a hátrányos helyzetű csoportok kirekesztéséhez vagy integrációjához. A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon a fogyatékossg szociális modelljén alapuló szabályozási és intézményi szemlélet elterjesztéséhez, valamint a demokratikus részvétel és méltóság érvényesüléséhez a munka világában.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, fogyatékossg, megváltozott munkaképesség, társadalmi egyenlőtlenségek, jogi szabályozás, interdiszciplinaritás

The Fragility of Democracy: Individual Fates in the World of Late Modern Work

Abstract: Our study examines the structure of the late-modern labor market and its impact on individual life trajectories, focusing on the social and legal status of people with reduced work capacity. The continuous transformation of labor markets, the expansion of atypical employment forms, and shifts in welfare policies pose new challenges for marginalized groups. For people with disabilities, employment is not only an economic necessity but also a fundamental aspect of identity and social recognition. We adopt an interdisciplinary approach, drawing on insights from sociology, disability studies, and legal studies. In addition to theoretical analysis, we apply the narrative life-course interview method to examine the experiences of an individual with reduced work capacity, revealing the effects of institutional practices, legal regulations, and social structures. Our findings highlight the mechanisms sustaining structural inequalities and demonstrate how legal and labor market policies either reinforce exclusion or foster inclusion. The study contributes to advancing policy frameworks based on the social model of disability and to promoting participation and dignity for people with disabilities in democratic societies.

Keywords: labor market, disability, reduced work capacity, social inequalities, legal regulation, interdisciplinarity

„...*azt kapja meg az ember, hogy hol dolgozol
le vagyok százalékolva itthon vagyok
mi az, hogy nem dolgozol
hát adjál munkát [...] és akkor dolgozok...*”
(Evelin, 56)

Bevezető

A késő modern társadalmakban a munka világának komplex strukturális és kulturális változásai az egyének számára hasonlóan összetett kihívásokat jelentenek; a hétköznapiak során a projektszerű munkaszervezéssel, a folyamatos készenléttel, illetve a rugalmasság követelményével való megküzdés, a technológiai fejlődés és a globális gazdasági folyamatok együttesen hozzájárulnak a munkavállalók növekvő

bizonytalanságának érzéséhez. Demokratikus társadalmakban a munka a társadalmi részvétel és az egyenlő esélyek biztosításának egyik alapvető eszköze, miközben a munkavállalók jogainak védelme és a munkaerőpiaci igazságosság fenntartása kulcsfontosságú a demokratikus értékek megőrzésében. Ha azonban a munka világában az állandó alkalmazkodás elvárásaként fogalmazódik meg, és a kiszámíthatatlansággal párosul, az egyéneknek folyamatosan újra kell értelmezniük saját munkatapasztalataikat és pozíciójukat. Az örökös igazodás és a biztonság hiánya mint létélmény közepette a kiszámíthatóság iránti vágy felértékelődik. A demokrácia törekvése valójában ott érhető tetten, ahol a késő modern munka világának jellemzői olyan struktúrákat hoznak létre, amelyekben a dolgozó ember magára marad mindezzel. Ez nem „egyszerűen” a foglalkoztatottságról szól, hanem arról is, ha az egyén nem talál olyan munkát, amely megfelel képességeinek és lehetőségeinek.

A folyton változó „ideális”, illetve „normális” mentén megfogalmazódó elvárások gyakran sorozatosan nyomják el és rekesztik ki mindazokat, akik nem tudnak megfelelni ennek az állandóan változásban lévő *etalonnak*, amelynek következménye társadalmi és jogi diszkrimináció. A társadalmi normákhoz való illeszkedés kényszere jelentős hatással van az egyén identitására is, mivel folyamatosan konfliktust teremt önmegértésük és a társadalmi elvárások között. Ezek a helyzetek különösen kiszolgáltatottá teszik a munkavállalókat, főleg, ha nem tapasztalnak meg társadalmi elismerést. Ha mindez funkcióvesztéssel párosul, a „normálishoz” való illeszkedés, mint küzdelem, válik az alapvető létélménnyé, valamint ha a társadalom nem veszi figyelembe egyéni helyzetüket, az a marginalizálódást erősítheti, ami a prekaritás kockázatát vetíti előre. Jelen tanulmányban egy megváltozott munkaképességű személlyel készített család- és élettörténeti interjú alapján készített esettanulmányt választunk a probléma szemléltetésére, hogy rámutassunk azokra a strukturális problémákra, amelyek mindenkit érinthetnek, aki ma a munka világában nem vagy nehezen találja meg a helyét. Amikor egy megváltozott munkaképességű személy állapotromlása korántsem életmódjából fakad, de a támogatórendszer hiányosságaihoz szorosan kapcsolódik, úgy gondoljuk, az egyéni állapotromlás a társadalmi igazságtalanság mélyen beágyazott, strukturális tünete is.

Az Evelinnel (56) készült esettanulmányunk azt vizsgálja, milyen kihívásokkal szembesülhetnek azok az egyének, akiknek a részvétele a késő modern munkaerőpiacon valamilyen rajta kívül álló okból, például funkcióvesztés következtében korlátozott. Története nem csupán egy konkrét élethelyzetet tár fel, hanem célja rávilágítani azokra a strukturális és társadalmi mechanizmusokra, amelyek a megváltozott munkaképességű személyek tapasztalataiban csúcsosodnak ki, és amely élettapasztalatok megragadása az életút egészének komplex megértése során válik elérhetővé. Amellett érvelünk, hogy a hatalmi konstrukciók meghaladásának egyik kulcsa, ha a normatív épségfogalmak újradefiniálását alulról, a tapasztalati tudás és az elnyomott csoportok narratívái felől közelítjük meg. Ez egy nagyon fontos, de természetesen nem elégséges első lépés.

Célunk, hogy a gyakran rejtve maradó élettörténetek úgy kapjanak helyet a társadalmi diskurzusban, hogy folyamatában és komplexitásában tárjanak fel eleven lét-élményeket, amelynek részei az elfojtott, a nehezen elbeszélhető vagy éppen a traumatikus. Munkánk azt az alapvető kérdést teszi fel: mit hallhatunk, ha figyelmesen az egyénhez fordulunk – és mit veszítünk, ha nem tesszük meg?

A „normális” társadalmi konstrukciója

A normalitás fogalma

Mi ez a sokat emlegetett „normális”? Lehet-e egyáltalán ilyenről beszélni? A „zavarosnak ható” fogalom leginkább ideálként fogható fel, ami kulturálisan és koronként változik. Hogyan jönnek létre a normálishoz társított képzetek? Milyen tapasztalatokon alapulnak? Ennél is fontosabb, hogy mi az, ami nem tapasztalaton alapul, sokkal inkább a képzelet révén, az ismeretlen és a fantázia világában jön létre. Ahogyan Katz és Braly (1935) klasszikus sztereotípiá-értelmezése már a XX. század első felében rávilágított a pozitív és negatív előítéletek mély társadalmi gyökereire, az egyes társadalmi csoportokra vonatkozó sztereotípiák széles körben elterjedt, leegyszerűsítő és gyakran túlzó tulajdonságokra épülő konstruálási folyamataira. A „normálistól eltérőnek” bélyegzett csoportok társadalmi megítélését erősen befolyásolja a média; az információhiányból fakadó képzelet a látottakat és hallottakat valóságosnak és igazságosnak tüntetheti fel, ezáltal erőteljes hatást gyakorol a közvélekedésre (Nunnally 1961; Katz és Braly 1935). A pszichiátriai intézményrendszer és az egyéni sors találkozása szemléletesen láttatja például azt is, hogyan teszi láthatatlanná a társadalom az érintettek saját személyiségének némely stigmatizált vonását (Bacsák 2024). Az tehát, hogy mit tekintünk „normálisnak”, nem egyetemes igazság, hanem társadalmilag és diskurzívan konstruált elvárásrendszer, amelyet a többségi társadalom hatalmi pozícióból határoz meg (Könczei et al. 2015). Azonban mindig az adott kor és kultúra ideáltípusa tekinthető „normálisnak”. A kérdéskört vizsgálva abban az ördögi körben találhatjuk magunkat, amikor világossá válik számunkra, hogy egyre nehezebb a folyton változó „ideálisnak”, „normálisnak” megfelelni, viszont amennyiben a saját normalitásfogalmunkat akarjuk megalkotni, az nem tud működni, hiszen a társadalomnak van meg az ehhez szükséges fogalomalkotó ereje (Könczei et al. 2015).

Ebből következően az épség és a normalitás definícióját társadalomtudományi szempontból szükséges újraértelmeznünk. E fogalmak nemcsak leíró jelleggel bírnak, hanem normatív elvárásokat közvetítenek arról, hogy mit tekint a társadalom kívánatosnak, elfogadhatónak vagy „épnek”. Ahogyan Foucault hatalmi diskurzuselmélete is rávilágít, a „normális” fogalmának meghatározása hatalmi viszonyokat tükröz, s e normák megerősítik a domináns társadalmi pozíciókat (Foucault 1991).

A megnevezés ereje olyan szimbolikus hatalommal (elismerés, presztízs) bír az egyes csoportok tekintetében, ami nem fejezhető ki gazdasági egységekkel, de a hatalmi harcok során kifejezetten lényeges annak mértéke, hiszen hat a csoportról alkotott képre. A „normális” és „ép” státusz nemcsak társadalmi elvárásokhoz, hanem hozzáférfési és kizárási mechanizmusokhoz is kapcsolódik, amelyek meghatározzák, hogy ki milyen mértékben vehet részt az oktatásban, munkában vagy a közéletben. A leginkább hangjukat hallatni tudó, hatalommal és láthatósággal bíró csoportok azonban általában azok, amelyek pont nem tesznek lépéseket ebbe az irányba. A társadalmi világ alakításának lehetősége ott van viszont az alávetett csoport tagjainak a kezében is. Az alávetett csoportok tagjainak, vagyis a domináns helyzetben lévő hatalommal szemben strukturálisan hátrányos helyzetben lévő egyéneknek a vizsgálata nem nélkülözheti annak a „hatalmi konstrukciónak” az áttekintését, amiben megszülettek (Kiss és Tóth 2021). E hatalmi konstrukciók meghaladásának kulcsa lehet az, ha a normatív épségfogalmak újradefiniálását nem felülről, hanem alulról, a tapasztalati tudás és az elnyomott csoportok narratívái felől közelítjük meg.

Ehhez mindenekelőtt érdemes feltérképezni magát a társadalmi világot és az ő pozíciójukat, hiszen ez szabja meg a cselekvés kezdeti terét. A feltérképezésben, a társadalomban jelen lévő viszonyrendszerek megrajzolásában és hathatós stratégiák kidolgozásának folyamatában hatékony segítséget tudnak nyújtani a releváns elméleti megközelítések, mint Bourdieu (2010) elmélete a társadalmi tér és a csoportok keletkezéséről a társadalmi struktúrákat meghatározó gazdasági, társadalmi viszonyokkal összefüggésben. Az általános hozzáállás csakis úgy változtatható meg, ha felmérjük, hogy mik annak kiváltói, fenntartói és újratermelői a társadalomban, majd ezeket próbáljuk megváltoztatni. Esetünkben az emberi test adott korhoz kapcsolható, idealizált képének normaként való kitűzése az a mechanizmus, ami újraértelmezendő (Bourdieu 1994).

Ez ellen hat az utóbbi évtizedekben megerősödő és egyre általánosabbá váló multikulturalizmus és globalizáció fogalmak körüli vita. E jelszavak jegyében terjed el és válik normává az amerikai modell követése, ami többek között a jóléti állam lerombolásával és az egyenlőtlenségfogalom kiiktatásával a leszakadó csoportok integrációja ellen hat, mivel nem az adott területi hiányosságok kiegyenlítése, hanem a fedődiskurzusok tárgyalása kerül a középpontba (Bourdieu 2014). Ha a tényleges problémák helyett ugyanis túlzottan az egyéni felelősségre kerül a hangsúly, ezek a diskurzusok „elnyomhatják” a mélyebb, rendszerszintű igazságtalanságokat, és így megakadályozhatják a valódi társadalmi változást. A megoldást valós, alternatív, empirián alapuló diskurzusok kialakítása jelentheti, amelyek a társadalmi egyenlőséget és a valódi integrációt helyezik előtérbe, miközben a diszkrimináció ellen jogi és politikai beavatkozás igényével lép fel. A társadalom *alávetett* rétegeiben rejlő tapasztalatok figyelembevétele, az alulról jövő kezdeményezések és a társadalmi szolidaritás révén biztosítható a marginalizált csoportok valódi társadalmi részvétele.

A normalitáshoz kapcsolódó társadalmi rend strukturális okai és hatalmi megközelítései

Törékeny késő modernitás: a magára hagyott egyén

A munka nem kizárólag megélhetési forrás, hanem identitásformáló, társadalmi elismertséget és biztonságot nyújtó tevékenység, amely alapvetően befolyásolja az egyén társadalmi helyzetét és lehetőségeit. A késő modern társadalmakban azonban a munkáról szóló domináns diskurzusok – mint a meritokrácia, a mobilitás vagy az individualizáció hangsúlyozása – gyakran elfedik a rendszerszintű igazságtalanságokat, így akadályozzák a valódi társadalmi változást. Ezzel szemben az empirikus tapasztalatokra épülő alternatív megközelítések képesek előmozdítani a társadalmi egyenlőséget és integrációt (Streeck 2011; Giddens 1990; 1991; 1994; 1999; Boltanski és Chiapello 2005; Sullivan, Carden és Martin 2004; Patton és McMahon 2006; Hite és McDonald 2008; Lahire 2012; Rényi, Sik és Takács 2014). A társadalmi struktúrák felbomlásával a foglalkoztatás is flexibilissé, de bizonytalanná vált, az egyéni életutak fragmentálódása pedig állandó alkalmazkodást és identitásrekonstrukciót követel meg (Bauman 1992; 1993; 2001; Takács 2012).

Egyre többeket érint a bizonytalanság új rendje, a prekariátus és az ehhez fűződő prekár létélmény. Az érintettek gazdasági, politikai és társadalmi kiszolgáltatottsággal szembesülnek, miközben kizáródnak a hagyományos munkavállalói jogokból és kedvezményekből (Standing 2011; 2014; Szépe 2012a; 2012b; 2016). A prekaritás növekedése politikai instabilitást is eredményezhet, különösen a társadalom periferiáján élő csoportok esetében, akik – például a megváltozott munkaképességű személyek, nők vagy etnikai kisebbségek – gyakran kettős kirekesztettséget élnek meg (Fraser 2012). A „normális” munkavállalói ideálhoz való alkalmazkodási kényszer fokozza a társadalmi marginalizációt és megnehezíti az érintettek integrációját, miközben a munkához való hozzáférésük és jövőképük is erősen korlátozott.

Strukturális okok

A késő modern társadalmakban az oktatási rendszer messze nem semleges térként működik: a tudás közvetítése mellett fontos szerepet játszik a társadalmi hierarchiák újratermelésében is. Bourdieu és Passeron (1970) kutatásai óta tudjuk, hogy az iskola – bár a formális egyenlőség elvét hirdeti – valójában azoknak a diákoknak kedvez, akik otthonról már a domináns társadalmi rétegekhez illeszkedő viselkedésmintákkal, nyelvhasználattal és értékrenddel érkeznek. A kulturális tőke megléte tehát nemcsak előny, hanem sokszor a siker egyik feltétele, amit az iskola nemhogy nem kompenzál, de gyakran természetesként fog fel.

A társadalmi mobilitás ígérete ebben a keretben inkább ideológiai funkciót tölt be, mintsem valós lehetőséget biztosítana a különböző társadalmi háttérű tanulók számára. A rendszer épp azért mélyíti tovább az egyenlőtlenségeket, hogy eltérő módon

értékeli ugyanazokat a képességeket, attól függően, hogy milyen társadalmi kontextusból származnak. Ahogy Bourdieu (1993) is hangsúlyozza, az iskola nem pusztán visszatükrözi a társadalmi „rendet”, hanem aktívan hozzájárul annak legitimitációjához – fenntartva és természetesnek láttatva a meglévő különbségeket.

Mindez nem ér véget az iskolarendszeren belül. A munkaerőpiacra való belépés során az oktatási tőke különböző formái – végzettség, nyelvi készségek, viselkedési normák – továbbra is erősen meghatározzák, hogy ki milyen eséllyel indul. A mobilitás lehetőségei és a strukturális akadályok tehát nem válnak el élesen egymástól, inkább egy folyamat részeként értelmezhetők, amelyek során a társadalmi egyenlőtlenségek újrapozícionálódnak, de nem szűnnek meg (Bourdieu és Passeron 1970; Bourdieu 1993).

Ezért is kulcsfontosságú, hogy az oktatás kérdését ne csupán intézményi, hanem szélesebb társadalmi és politikai összefüggések mentén vizsgáljuk. Az alulról jövő nézőpontok, a tapasztalati tudás bevonása és a normatív elvárások kritikai újragondolása révén válhat csak lehetővé, hogy a valódi részvételre, ne csupán a formális egyenlőségre épülő oktatási rendszer jöhessen létre.

Munka és méltányosság: A társadalmi igazságosság összefonódó dimenziói

Nancy Fraser (2012) igazságosságelmélete három egymással összefonódó dimenzió mentén kínál értelmezési keretet a munkaerőpiaci egyenlőtlenségek elemzéséhez, különösen akkor, ha a gazdasági, kulturális és politikai szempontokat nem elszigetelten, hanem egymásra hatva vizsgáljuk. Az elosztási igazságosság kérdésköre messze túlmutat a bérek méltányosságán vagy a munkakörülmények egyenlőségén – alapvetően arra irányítja a figyelmet, hogy a gazdasági erőforrásokhoz és lehetőségekhez való hozzáférés mennyire strukturálódik társadalmi hovatartozás, nem, etnikum vagy származás alapján. A vertikális szegregáció, amely a különböző társadalmi csoportok alul- vagy felülreprezentáltságát jelenti a munkaerőpiac hierarchiájában, nem csupán egyenlőtlenséget, hanem a strukturális kizárás állandósulását is tükrözi (Fraser 2012).

A második dimenzió, az elismerési igazságosság, nemcsak a méltányos bánásmód normáját, hanem a társadalmi megbecsüléshez való egyenlő jogot is középpontba helyezi. A munka világában ez különösen azoknak a csoportoknak a láthatóságát és tapasztalatainak érvényesítését követeli meg, akik a társadalmi státusz hierarchiáiban hátrányos helyzetben vannak. A nők, különösen a színes bőrű nők és más marginalizált csoportok esetében nemcsak anyagi szinten, hanem a társadalmi elismerés, megbecsülés szintjén is érezhető az igazságtalanság – munkájuk gyakran alulértékelt, kevésbé látható, és ritkábban jár valódi előmeneteli lehetőséggel (Fraser 2003). Végül, a reprezentációs igazságosság a társadalmi részvétel és politikai beleszólás dimenzióját helyezi előtérbe. Ebben a keretben nem pusztán az a kérdés, hogy kik férnek hozzá a döntéshozatali pozíciókhoz, hanem az is, hogy kiknek van egyáltalán lehetőségük megfogalmazni saját érdekeiket, és kik azok, akiknek a hangját a rendszer szisztematikusan kiszorítja. A nők és más alávetett csoportok politikai és munkahelyi képviseletének hiánya nemcsak az esélyegyenlőség-deficitekben nyilvánul meg, hanem

abban is, hogy tapasztalataik és szempontjaik alig jelennek meg a döntéshozatal szintjén (Fraser 2012).

Fraser igazságosságelmélete tehát nem csupán leíró eszköz, hanem kritikai szemléleti keret is, amely segít felismerni, hogy az egyenlőtlenségek nem önmagukban, hanem egymás hatásait felerősítve és legitimálva termelődnek újra a munka világában. E három dimenzió együttes vizsgálata lehetőséget nyújt arra, hogy az igazságosság kérdését ne kizárólag gazdasági kategóriák mentén értelmezzük, hanem kulturális és politikai beágyazottságukban is megértsük.

Hatalmi logikák a fogyatékoság kormányzásában

A testekről való beszéd, így az azokról alkotott kép befolyásolása is egy hatalmi forma. Michel Foucault a testek feletti hatalomról a biohatalom fogalmán keresztül beszél *A szexualitás története* című művében. Ez a fogalom magában foglalja a hatalom gyakorlását az egyes testek felett, különösen a szexuális, reprodukív és egészségügyi területeken, ami jelentősen érinti a pszichiátriai jogok és a gondnokság kérdéskörét is, mivel mindkét területen erősen korlátozzák a pszichoszociális fogyatékosággal élők önrendelkezési jogát a fenti kérdéskörökben (Foucault 1996).

Dominique Memmi (2012) túlmegy a biohatalom foucault-i elemzési körén az „Egy érzékeny terület igazgatása” című tanulmányában és azt vizsgálja, hogy a biohatalom delegálásával hogyan kerül át a hatalom az állami intézményektől a civil társadalomra és más nem állami szereplőkre. Memmi (2012) delegált biopolitikájának fő eszköze az egyén, aki a saját viselkedését kontrollálja. Ez a szemlélet messze esik Foucault biopolitika-fogalmától, ami mindenható, központosított. Delegált biopolitika-fogalma is kiterjeszthető a fogyatékoság értelmezésének területére, ahol az ellenőrzést és szabályozást olykor az érintettek és családjuk kezébe helyezik, például amikor az egyik családtagot nevezik ki az érintett gondnokává. Ezekben az esetekben az állam inkább már felügyel a korábban uralkodó büntetés és tiltás politikája helyett. A probléma a gondoskodás módjának kialakítása, amit úgy oldanak fel, hogy a szélsőségeket szabályozzák, a kontrollt nagyrészt az emberekre hagyva.

Ebben a delegált biopolitikában az intézmény, mint a hatalom birtokosa, egy ideális kezelt személy profilját rajzolja meg, akinek fő tulajdonsága az észszerűség olyan helyzetekben is, amikor az életben maradás vagy az önrendelkezési jogának érintetlensége a tét. Ez a személy tisztában van a helyzetével, könnyen felfogja a sokszor bonyolult nyelvezetű tájékoztatást, majd az alapján higgadt és racionális döntést tud hozni. Könnyen belátható, hogy egy emberben a létezésének magját érintő fogyatékoság kérdése, annak érzékenysége kiválthat ennél jóval erősebb reakciókat, amittől még nem kellene, hogy az érintett kiessen az ideális kezelt kategóriájából és különböző címkéket kapjon, vagy elessen valamilyen szociális ellátástól, így elvesze az állami segítség lehetőségétől (Memmi 2012). Ezek a konstruált „igazságok”, eltagadó, kizáró mechanizmusok a hatalom gyakorlásának fontos eszközeként a társadalmi

intézmények általlétrehozott és érvényesített valóságok, a valóságértelmezésének formái, a társadalom normáinak, helyesnek vélt működésének fenntartói (Foucault 1998).

A fogyatékoság diskurzusbeli megjelenései

Ez különösen hangsúlyos a fogyatékoság kapcsán, amelynek megítélése, értelmezési kerete és nyelvezete jelentősen eltér attól függően, hogy tudományos, jogi vagy köznap diskurzusban jelenik meg. A *disability studies* szemlélete szerint nem kizárólag biológiai vagy orvosi tényezőkből fakadó állapotról van szó, hanem alapvetően társadalmi konstrukcióról, amely a társadalom által létrehozott környezeti és attitűd-beli akadályok eredménye. Ezzel szemben a hazai jogalkotás sok esetben még mindig medikális, funkcióvesztés-központú megközelítést tükröz, amely a személyeket egészségi állapotuk alapján kategorizálja és látja el különböző státuszokkal (pl. „fogyatékos személy”, „megváltozott munkaképességű személy”).

A két fogalom jelentés tartalma és intézményi relevanciája jelentősen eltér: a „fogyatékos személy” státusz elsősorban a szociális ellátórendszerhez és az akadálymentesítéshez, míg a „megváltozott munkaképességű személy” kategória elsősorban a munkaerőpiaci, biztosítási és rehabilitációs jogosultságokhoz kapcsolódik. A kategóriák szétválasztása azonban a gyakorlatban számos nehézséget okoz, különösen a nyílt munkaerőpiacra történő belépés során. A munkáltatók jellemzően nem különböztetik meg e két státuszt, így a támogatási és ösztönzőrendszer sok esetben nem éri el a célzott csoportokat (Balázs és Földi 2022). Bár a jogszabályi környezet – különösen a 2012-es reformmal – a rehabilitációs paradigma irányába mozdult el, a változtatások elsődleges célja fiskális jellegű volt, a foglalkoztatási adatokban pedig csak mérsékelt javulás mutatkozott (Jakab és Hoffman 2024).

Ez a fogalmi kettősség nemcsak a szociálpolitikai és munkaerőpiaci jogosultságok területén jelent problémát, hanem strukturálisan kihat a fogyatékosággal élő személyek jogérvényesítésére is. Az Alapvető Jogok Biztosa több jelentésében is rámutatott arra, hogy ez a terminológiai megosztottság – különösen Magyarországon – a gyakorlatban a jogegyenlőség sérelmét, valamint a fogyatékoság jogi értelmezésének szét-töredeztségét eredményezi (vö. AJB-5360/2012., AJB-4832/2012., AJB-2618/2012.). A „normális” társadalmi konstrukciójához való viszonyulás tehát nem független a fogyatékoság fogalmi keretétől: ha az ideáltipikus normalitás mentén határozzuk meg a társadalmi részvétel feltételeit, akkor azok, akik nem illeszkednek ebbe az elváráshorizontba – például a fogyatékosággal élők –, folyamatosan marginalizálódnak. Épp ezért fordított hatást kelthet, ha a normalitás eszméje alapján elhatárolódunk egy-egy társadalmi csoporttól, vagy ha ezt a fogalmat anélkül használjuk, hogy reflektálnánk annak hatalmi és strukturális vonatkozásaira. Más szempontból nézve a helyzetet, a társadalmak nagy része nem felel meg ennek a normális ideáltípusnak, így

fordított hatást kelthet, ha ennek alapján élesen elhatárolódnunk egy csoporttól vagy megkíséreljük a normális fogalmat használni.

A jog szerepe az alávetett csoportok életében

A jog az alávetett csoportok, így a megváltozott munkaképességű személyek életére is fokozott hatással van a hatalmi struktúrákkal összefüggésben. Foucault inkább említés szintjén beszél a jog szerepéről a hatalmi struktúrákban (Foucault 2000: 321). Ebben a keretben a jog a fegyelmezési technikákon keresztül is hat, és a szuverenitással szemben az apró hatalmi technikák elemzése értékelődik fel. Ennél pontosabban fejt ki a hatalom decentralizált koncepciójának elméletét Julia Black, miszerint a legáltalánosabb értelemben vett jog (law) és szabályozás (regulation) egyszerűen csak új leírásai egymásnak. Black szerint a szabályozás túlterjeszkedik az államon, így jelen van a társadalom olyan szeleteiben is, ami nem kötődik szorosan az állami hatalomgyakorlás apparátusához (Black 2002). Ez az elméleti keret „lehetővé teszi számunkra, hogy új helyeken azonosítsuk a szabályozást, megkönnyítsük a politikai gondolkodást és megértsük a gyenge kormányzattal rendelkező társadalmakban a szabályozás jellegét, hibáinak mibenlétét” (Zsille 2024).

Alan Hunt (1992), Foucault egyik legjelentősebb kritikusa szerint a filozófus túlhangsúlyozza a fegyelmezés és a kormányzás szerepét, miközben alábecsüli a jog továbbra is meghatározó jelentőségét a modern társadalom szabályozásában. A jog biztosítja a formális keretet, amelyen belül a hatalom gyakorolható, míg a fegyelmezés az egyének viselkedését alakítja.

Az alávetett csoport tagjainak jogi helyzetét vizsgálva során szem előtt kell tartanunk, hogy ők a jogot nem egy egységes, koherens rendszerként élik meg, hanem sokkal inkább különálló, egymással gyakran össze nem illő szabályok halmazaként. Míg a jogászok és a jogalkalmazók a jogot egy egységes egészként látják, addig az említett csoport tagjainak számára a jog gyakran egy összetett, néha ellentmondásos valóság, amelynek különböző elemei az életük különböző területein jelentkeznek.

Ez a fragmentáltság és a koherencia hiánya nem csupán az alávetett csoportok egyéni megélésében jelenik meg, hanem a jogrendszer egészére is hatással van. Ahogy Tóth Fruzsina Rozina és Kiss Valéria (2024) is rámutatnak, a magyar társadalom közügyekhez való viszonya is a fragmentáltság és a koherencia hiányának képét mutatja. A szerzők szerint a látszólag politikailag passzív egyének esetében is megjelennek a közéleti kérdésekre vonatkozó reflexiók, ami azt sugallja, hogy a joghoz való viszonyuk sem feltétlenül passzív, még akkor sem, ha nem a hagyományos politikai cselekvési formákban nyilvánul meg. Ez a megállapítás összhangban van azzal, amit Mikecz (2021) a közösségiség és a döntési folyamatokba való bevonódás gyengeségéről ír a magyar társadalomban.

A joghoz való hozzáférés és a jogi védelem érvényesítése terén is tapasztalható a fragmentáltság. Az alávetett csoportok tagjai gyakran nehézségekbe ütköznek, amikor jogaikat szeretnék érvényesíteni. Ez a probléma nem csupán a jogi ismeretek hiányából adódik, hanem a jogi eljárások komplexitásából és a jogi képviselet hiányából is. Ahogy Tóth és Kiss (2024) is hangsúlyozzák, a közügyekben való részvétel formái társadalmanként eltérőek lehetnek, és nem korlátozódnak a hagyományos politikai cselekvési formákra. Ez a szempont különösen fontos az alávetett csoportok esetében, akiknek a jogi helyzete gyakran nem tükrözi a társadalmi valóságot, és akiknek a hangja nem feltétlenül hallatszik a hagyományos politikai csatornákon keresztül. A magyar társadalomra jellemző a „nem megállapodott állapot” (Swidler 1986), amelyben az egyének nehezen alakítanak ki stabil stratégiákat a cselekvésre. Ez a helyzet az alávetett csoportok esetében tovább nehezíti a joghoz való hozzáférést és a jogi védelem érvényesítését. A szerzők szerint a magyar társadalomtörténetben a különböző rendszerek folyamatosan váltották egymást, ami hatással van az egyén cselekvésére, stratégiáira. Az alávetett csoportok tagjai így más megküzdési módokat, ellenállási gyakorlatokat alakítanak ki, mint az olyan társadalomban élők, akik stabilabb rendszerekben élnek.

A fenti kérdéskör különös jelentőséggel bír a fogyatékoságügyi szabályozás szempontjából, ahol a fogalmi keretek – úgymint fogyatékoság, rokkantság, megváltozott munkaképesség, egészségkárosodás – nem csupán elméleti viták tárgyát képezik, hanem érdemben meghatározzák az érintettek társadalmi pozícióját és jogi lehetőségeit is. A fogyatékoság tartós funkcióképesség-csökkenést jelent, amely – függetlenül attól, hogy veleszületett tulajdonság vagy az élet mely szakaszában alakul ki – a társadalmi környezet akadályozó jellegével együtt korlátozza az egyén részvételét. Ezzel szemben a megváltozott munkaképesség fogalma többnyire szerzett egészségkárosodást feltételez, és elsősorban a munkavégző képesség csökkenéséhez kötött szociális ellátásokhoz kapcsolódik.

Ez a terminológiai megkülönböztetés nemcsak a jogalkalmazásban, hanem az érintettek önazonosságában és jogérvényesítésében is kulcsszerepet játszik. A tanulmány végén bemutatott narratív interjú egy alapvetően megváltozott munkaképességű nő életútját tárja fel, aki nem a hagyományos politikai vagy jogi csatornákon keresztül, hanem alternatív ellenállási stratégiák révén törekszik társadalmi részvételre és elismerésre. Az ő tapasztalatai is rámutatnak arra, hogy a joghoz való hozzáférés strukturális és kulturális akadályai hogyan fonódnak össze azzal, hogy a különböző fogalmak milyen státuszt, jogosultságot és társadalmi elismerést közvetítenek. E nehézségek hátterében azonban nem kizárólag a fogyatékoságspecifikus szabályozás fragmentáltsága áll, hanem tágabb társadalmi-politikai mintázatok is. Ahogyan Róbert és Susánszky (2022) is kiemelik, a magyarországi politikai részvételi formák és aktivitás alacsony szintje, valamint az állampolgári szerepfelfogás bizonytalansága jelentősen eltér az európai átlagtól – mindez tovább rontja azoknak a csoportoknak az esélyeit, akik már

elevé strukturálisan hátrányos helyzetben vannak. Ez megerősíti annak szükségességét, hogy a jogi szabályozás és a részvételi mechanizmusok érzékenyebben igazodjanak a társadalmi valóságokhoz és az érintettek tényleges tapasztalataihoz.

Mindezek alapján a jog szerepe az alávetett csoportok életében komplex és sokrétű. A jog nem csupán egy formális keret, hanem a társadalmi valóságot is tükrözi, és hatással van az egyéni sorsokra. A joghoz való hozzáférés és a jogi védelem hatékonysága nagymértékben függ a társadalmi normáktól, a politikai akarattól és a társadalom történeti sajátosságaitól. Éppen ezért kiemelten fontos, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás során figyelembe vegyük az alávetett csoportok sajátos helyzetét és igényeit, és hogy a jog ne csak a jogalkotók és jogalkalmazók szemében legyen koherens rendszer, hanem az alávetett csoportok számára is egy élhető és igazságos valóságot teremtsen.

A konkrét jogi szabályozás háttere

A magyar fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.) szabályozása a világon elsők között hozott szociális és alapjogias szempontokat a terület jogalkotásába, de az elfogadását övező viták miatt kompromisszumos megoldások is belekerültek. A törvényben meghatározott alapvető jogok széles mérlegelési kört biztosítanak a hatóságoknak. Hoffman István (2016) megfogalmazásában a törvény Janus-arcú jogszabálynak tekinthető, mivel a szociális és alapjogias megközelítés ellenére több ponton érvényesül a medikális modell szemlélete, amely az újabb és újabb orvosi megoldásokkal mindig megerősödik, és amelyben a fogyatékossgal élő ember beteg, hibás, a megoldás pedig a megjavítás. Ez azt jelenti, hogy az érintettség – vagyis a fogyatékossg, illetve a jogosultság – meghatározása elsősorban orvosszakmai kritériumok alapján történik. Ennek egyik példája a szociális pénzbeli juttatások rendszere, amely akkor is, ha a szociális jog területéhez tartozik, alapvetően orvosszakértői vizsgálathoz kötött, és az egészségi állapot „deficitjének” mértékén alapul. Ez a szemlélet a fogyatékossgot továbbra is biológiai hiányként kezeli, nem pedig társadalmi akadályoztatottságként.

Tehát a Fot. már megelőlegezte, hogy nem teljesen a szociális és alapjogi szemlélet érvényesül a szociális ellátások rendszerében. Az Alaptörvény előtt a megváltozott munkaképességű személyek – akkor rokkantaknak minősülők – a nyugdíjrendszer és az egészségbiztosítási rendszer alapján kaptak támogatást. Ez azt jelentette, hogy szükséges volt, hogy legyen korábbi biztosítási jogviszonya, például munkahelye, az adott személynek, mivel ez alapján lehetett jogosult, és ez alapján számolták ki a támogatásának a mértékét (Hoffman 2016). A Fot. által bevezetett reformot követte a 2007. évi LXXXVII. törvény, ami bevezette a rehabilitációs járadékot, viszont a szabályrendszer az indoklással szemben, miszerint ez az érintettek minél nagyobb csoportját akarja segíteni, pont, hogy szűkítette a járadékhoz hozzáférők csoportját.

A rendszerváltás után a jogalkotás egyik kiemelt célja a megváltozott gazdasági szerkezethez való alkalmazkodás volt. A megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény (Mmtv.) ezzel szemben azt a célt szolgálta, hogy csökkentse a rokkantnyugdíjban részesülők számát, különös tekintettel azokra, akiket az állam a korábbi rendszerben „jogtalanul rokkantnak” minősített. A változtatás célja egyben a költségvetési kiadások mérséklése volt, azonban ennek következtében jelentős számú érintett esett ki az ellátórendszerből. A felülvizsgálatok gyakorlata – különösen a szakértői eljárások átláthatóságának és méltányosságának hiánya – számos alapjogi kérdést is felvetett. Az új jogszabály az alkotmányos változásokhoz igazodva radikálisan átalakította a korábbi rokkantsági nyugdíj és rehabilitációs járadék rendszerét, egy egységesített, a megváltozott munkaképesség fogalmán alapuló ellátási modellt vezetve be.

A törvény egyik legfontosabb újítása az ellátások összevonása volt. Ennek következtében a társadalombiztosítás szerepe a fogyatékos személyek ellátásában jelentősen csökkent. Az új rendszerben az ellátások megállapítása egy komplex vizsgálati eljáráshoz kötött, amelynek során a rehabilitációs hatóság a személy egészségi állapotát és munkaképességét értékeli.

Bár a törvény terminológiájában a szociális modell irányába tett lépéseket – például a „rokkantság” helyett a „megváltozott munkaképesség” fogalmát alkalmazza –, az ellátási rendszer alapvetései továbbra is az egészségügyi szempontokat helyezik előtérbe, a medikális modell logikáját követve. A szociális modell ezzel szemben abból indul ki, hogy a fogyatékoság nem elsősorban az egyén egészségi állapotából fakadó hiányosság, hanem a társadalom által létrehozott fizikai, kommunikációs és attitűd-beli akadályok következménye, ezért a megoldást nem kizárólag az egyén „helyreállításában”, hanem a környezet átalakításában látja (Könczei és Hernádi 2011). Ezt a megközelítést árnyalja az Egészségügyi Világszervezet által kidolgozott Funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása (FNO), amely 2003 óta szociálpolitikai szabályozási eszközként szolgál. Az FNO célja a részvétel javítása és a társadalmi hátrányok mérséklése, a környezeti tényezők figyelembevételével. Ez a keret tehát elvileg lehetőséget nyújt az orvosi modell deficitfókuszú szemléletének ellenúlyozására, ugyanakkor a gyakorlatban Magyarországon továbbra sem általános az FNO-alapú megközelítés érvényesülése (Egészségügyi Világszervezet, 2003). Ennek következtében az ellátásokat megállapító szerv ma is a rehabilitációs hatóság, és azok finanszírozása az Egészségbiztosítási Alapból történik, így az új rendszerben továbbra is az egészségügyi megközelítés érvényesül dominánsan.

A fogyatékoság és a megváltozott munkaképesség fogalmai ugyanakkor nem fedik egymást: míg a fogyatékoság tartós, a társadalmi részvételt jelentősen befolyásoló állapot, amely a személy veleszületett tulajdonsága az élet bármely szakaszában kialakulhat, addig a megváltozott munkaképesség egy adminisztratív kategória, amely az egészségi állapot alapján, orvosszakértői eljárással kerül megállapításra. A megváltozott munkaképességű személyek között számos olyan egyén is található, aki nem

rendelkezik fogyatékosági diagnózissal, és nem tekinti magát fogyatékosnak. Ez a fogalmi elcsúszás megnehezíti az ellátórendszer célzottságát, és kihívást jelent a kutatások számára is, amelyek heterogén csoportokat kénytelenek egységesen kezelni.

A fogyatékoság jogi értelmezésének és szabályozásának egyik legjelentősebb nemzetközi mérföldkővét az Egyesült Nemzetek Szervezete által elfogadott Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (a továbbiakban: CRPD) jelenti, amely az ún. emberi jogi modellt képviseli. Ez a megközelítés szakít a pusztán orvosi vagy funkcionális meghatározásokkal, és a fogyatékoságot mint a társadalmi és környezeti akadályoztatás következményét értelmezi, hangsúlyozva a részvételhez, méltósághoz és önrendelkezéshez való jogot.

Magyarország az egyezményt az elsők között ratifikálta a 2007. évi XCII. törvénnyel. Az egyezmény értelmében a fogyatékoság nem csupán egyéni hiányosság, hanem társadalmi akadályozottság következménye is, ezért a szabályozásnak figyelembe kell vennie a környezeti és attitűdbeli tényezőket is, ami a fogyatékoság társadalmi konstrukciójának jogi elismerését is jelenti, és normatív alapot biztosít a diszkriminációmentesség, az akadálymentesség és az egyenlő részvétel elvének érvényesítéséhez. Noha a CRPD alapelvei részben tükröződnek az Mmtv. szóhasználatában, azok csak korlátozottan érvényesülnek a gyakorlatban.

Összességében elmondható, hogy az Mmtv. új rendszere egységesebb, ugyanakkor az egészségügyi szemlélet részleges megjelenése miatt szigorúbb is, mint a korábbi. Bár a törvény a szociális modell irányába tett néhány lépést, az egészségügyi megközelítés továbbra is meghatározó szerepet játszik az ellátások megállapításában. Ezt a tendenciát bírálja az ENSZ Fogyatékosággal Élő Személyek Jogaival Foglalkozó Bizottsága 2022-es alternatív országjelentésében, amely szerint a fogyatékoságot továbbra is túlzottan az orvosi és biológiai szempontok alapján értelmezik, figyelmen kívül hagyva a környezeti és társadalmi akadályozottságot. Az egészségügyi paradigma a fogyatékoságot elsősorban az egyén biológiai hiányosságaként értelmezi, az egyén problémájának tekinti. A szociális modell ezzel szemben a fogyatékoságot a társadalom és a környezet akadályozó hatásának eredményeként értelmezi, és az egyén társadalmi beilleszkedését és önálló életvitelét támogató szolgáltatásokat hangsúlyozza.

A magyar szociális jogban a két modell egymás mellett létezik, és ez a vegyes megközelítés számos ellentmondást és problémát okoz. Az egyik legfontosabb kérdés a pénzügyi erőforrások elosztása. A korlátozott költségvetési keretek között az objektívnek tűnő, orvosi szakvéleményeken alapuló elosztási rendszer könnyebben igazolható és működtethető. Ezért a pénzbeli ellátások esetében gyakran az egészségügyi szempontok a meghatározóak. A vegyes megközelítés másik következménye, hogy a fogyatékoság komplexitását nem mindig veszi figyelembe eléggé. Az egészségügyi paradigma elsősorban az egyén biológiai hiányosságaira fókuszál, figyelmen kívül hagyva a pszichoszociális tényezőket, a társadalmi környezetet és az egyén egyéni szükségleteit. Ezáltal az ellátások gyakran nem elégítik ki a fogyatékos személyek valódi igényeit, és nem támogatják őket abban, hogy teljes életet éljenek (Hoffman 2016).

A megváltozott munkaképességű személyek munkaerőpiaci integrációját számos akadály nehezíti, mint például a diszkrimináció, az elavult munkahelyi hozzáférés, a megfelelő képzések hiánya és a munkaadók előítéletei. A társadalmi attitűdök jelentős szerepet játszanak az életükben, mivel a szocializáció során kialakuló sztereotípiák és előítéletek akadályozhatják az elfogadást és az integrációt. Az elmúlt évtizedekben pozitív irányú változások tapasztalhatók – ilyen például az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény elfogadása, a védett munkahelyek támogatásának növekedése, illetve a munkaadói ösztönzők és támogatott foglalkoztatási programok kiterjesztése – de még mindig van tennivaló az esélyegyenlőség megteremtéséért. Ezek a fejlemények különösen időszerűvé teszik a témát, amit alátámaszt a CRPD Bizottság alternatív országjelentése is. Az ENSZ szakértői a jelentésben hangsúlyosan fogalmazták meg, hogy Magyarországon sürgető feladat a fogyatékossgal élő személyek nyílt munkaerőpiaci részvételének előmozdítása és a foglalkoztatás feltételeinek szélesebb körű biztosítása.

Módszertani háttér

Tanulmányunkban egy megváltozott munkaképességű, prekariátusban élő asszonyt, Evelinnel (56) készített narratív életútinterjú elemzésén keresztül arra vállalkozunk, hogy feltárjuk a családi emlékezetnek és az egyéni élettörténetnek az egyén munkaerőpiaci helyzetére gyakorolt komplex, rendszerszintű hatásait. Arra a kérdésre keressük a választ, hogyan fonódnak össze a strukturális társadalmi hátrányok, a megváltozott munkaképesség (funkcióvesztés) és a munkaerőpiaci bizonytalanság, illetve milyen stratégiák mentén próbálnak az érintettek eligazodni a késő modern munka világában. Az elemzett élettörténet jól példázza, miként válhat a munkavállalói kiszolgáltatottság interszekcionális tapasztalattá, ahol a gazdasági, szociális és egészségügyi tényezők egymást erősítve alakítják ki az alávetettség és a kirekesztettség különböző rétegeit. A hermeneutikai megközelítés abban segít bennünket, hogy a megértés folyamatát helyezzük tanulmányunk középpontjába, feltárva ezzel az emberi tapasztalatok mély kontextusait (Paterson és Higgs 2005).

A tanulmány a narratív életútinterjú módszertanát alkalmazza, ami Gabriele Rosenthal (1993) elméleti munkája, és amit a hazai kutatási gyakorlatban Vajda Júlia és Kovács Éva fejlesztettek tovább (Kovács és Vajda 2002a; 2002b; Vajda 2020). Rosenthal (1993) értelmezése alapján az élettörténet olyan társadalmi konstrukció, amely lehetőséget biztosít az egyén valósága és a társadalmi kontextus együttes megragadására, és ez alapján megkülönböztet megélt és elbeszélte élettörténetet. A megélt élettörténetből a biográfiai adatok rekonstruálhatók, míg az elbeszélte történet narratív struktúrájának elemzése feltárja, miként szervezi az egyén saját tapasztalatait társadalmi kontextusban. Az elemzés során ezek viszonyából rajzolódik ki a társadalmi tapasztalat értelmezési kerete (Vajda és Kovács 2002: 352–366). Egy olyan módszert

alkalmazunk, amely a legkevésbé beavatkozó módon, az érintettek nézőpontjaira fókuszálva igyekszik feltárni a társadalmi valóság alternatív olvasatait – gyakran olyan tapasztalatokat, amelyekhez még a megfelelő fogalmi keret sem áll rendelkezésre (MacKinnon és Dworkin 1997, idézi Kiss és Tóth 2021: 58–59). A narratív módszertan abból indul ki, hogy az emberek történeteken keresztül értelmezik múltjukat és önmagukat, ezért e történetek nyomába eredve olyan emlékek és jelentések is hozzáférhetővé válnak, amelyek korábban „soha nem voltak jelen” (Kovács és Vajda 2002b: 10).

Kutatásunk szorosan épít a „Nagykorúak cselekvőképességének korlátozása Magyarországon” (Gulya et al. 2024) című kutatás módszertani tapasztalataira, ugyanakkor az általunk követett elemzési keretet a Vajda Júlia vezette „Demokratikus viselkedés és joghoz való viszony család-történeti háttérben” című kutatás hármas megközelítése határozza meg. Ennek megfelelően az elemzés során a családi emlékezet, az egyéni élettörténeti emlékezet, valamint a munkaerőpiaci demokratikus értékek megvalósulását vizsgáljuk – különös tekintettel a megváltozott munkaképesség jogintézményének hátterére. Az alkalmazott módszer ötvözi az emlékezet- és traumatörténeti elméleti kereteket, kutatási hagyományokat a munkaerőpiac szociológiai szempontú kutatásának alapvető kérdéseivel.¹ Célunk nem általános törvényszerűségek felállítása, hanem az élettörténet kontextusába ágyazott értelmezése. Ezt azért is tartjuk fontosnak kiemelni, mert a kritikusok gyakran a pozitivista kutatási logikát kérik számon az esettanulmányokon, figyelmen kívül hagyva, hogy többféle oksági megközelítés is létezik a tudományban, és míg a pozitivista irányzat igyekszik kizárni a kontextust mint zavaró tényezőt, az esettanulmányok ebből nyerik értelmüket, hiszen az eset éppen a saját környezetében válik értelmezhetővé (Takács 2017).

A következőkben bemutatott esettanulmány nemcsak egy egyéni életút dokumentációja, hanem egyben annak vizsgálata is, miként jelennek meg a késő modern munkaerőpiac strukturális hatásai, a jogi és szociális ellátórendszer működése, valamint a demokratikus deficit egy megváltozott munkaképességű személy élettörténetében. A kiválasztott eset értelmezési keretét az elméleti háttér és a fenti módszertani eszköztár biztosítja.

Esettanulmány

Megélt élettörténet

Evelin 1968-ban született Tatabányán, egyedüli gyermekként, szülei házasságkötése után kilenc hónappal. Édesanyja szülési depresszióban szenvedett, házasságuk rossz volt, ezért két hónappal Evelin megszületése után elváltak. Ezt követően édesanyja

---

1 Ennek részletes tárgyalása a munkánk kereteit szétfeszítené, azonban az életvilág-értelmezéshez kapcsolható elméleti keretekre, annak módszertani megfontolásaira gondolunk elsősorban. Erről részletesen lásd Németh 2018.

mentális állapota romlani kezdett, és pszichiátriai kezelés alatt állt, Evelin pedig néhány hónap után anyai nagyszüleihez került. Nagymamája 1939-ben született Mórton, szegény körülmények közé, nagyapja felvidéki ember volt, aki kitűnő orosz nyelvtudással rendelkezett, amit Evelin is felsőfokon elsajátított. 1971-ben óvodás lett, ahová nagyon nehezen illeszkedett be, zárkózott gyermek volt, beszédképessége életkorához és kortársaihoz képest is lassabban fejlődött. 1974-ben kezdte meg az első osztályt a tatabányai általános iskolában, ahol rossz tanulmányi eredményei miatt kis híján évet kellett ismételnie. Bő három évvel később, nagyapja halálának következtében nehéz anyagi körülmények közé kerültek, ezért nagymamája úgy döntött, nem tudja tovább vállalni a nevelését. Evelin alig múlt tízéves, amikor Martonvásárra került nevelőszülőkhöz, távol a rokonaitól, édesanyjától. Sorsa némileg jobbra fordult, amikor két testvérrel együtt megélte a családi stabilitást, miközben édesanyja is gyakran meglátogatta őt. Nevelőapja katonatiszt volt, majd a mezőgazdasági szférában helyezkedett el. 1989-ig, 21 éves koráig náluk lakott. A középiskolát Tatabányán kezdte meg, 1982-ben, majd 1983-ban Tatára került kollégiumba, ismét távol került a családtól, ahol 1986-ban sikeres érettségi vizsgát tett a helyi egészségügyi szakközépiskolában. Egy évvel később szülővárosában, Tatabányán intenzív, kritikus állapotú betegek ápolására specializálódott képzésben vett részt, amit sikeresen abszolvált. A rendszerváltás idején Evelin éppen nagykorúvá válva vett részt az 1990. évi, kétfordulós többpárti parlamenti választáson. Két évvel később ismét szülővárosába tért vissza, és a Tatabányai Kórház belgyógyászatán kezdett el dolgozni, majd 1995-ben Székesfehérvárra költözött első párjával. Összeházasodtak, és még ebben az évben felsőfokú szociális munkás képesítést szerzett, és a Székesfehérvári Kórház Belgyógyászatának Intenzív osztályán kezdett el dolgozni. 2000-ben megszületett első gyermeke, aki 2001-ben egy veleszületett rendellenesség következtében szívműtéten esett át, ezért nagyon sok időt töltöttek a kórházban. 2003-ban visszatért a munkába, és elvesztette idős nevelőszüleit, előbb nevelőapját, majd egy évvel később nevelőanyját is. Férjével házasságuk rossz volt, ezért a hosszadalmas elégedetlenség és viták után 2006-ban elvált a férjétől, székesfehérvári házukra devizahitelt vettek fel az alacsonyabb kamatok miatt. A devizahitel és a forint gyengülése miatt havi törlesztőrészletük nőni kezdett, ami jelentős anyagi nehézségeket okozott. Egy évvel később megismerte új párját, akivel Szabadbattyánra költöztek, és fél évvel később közös gyermekük született. Egyéves fiánál egy rosszulléte után a kórházban súlyos légzőszervi megbetegedést diagnosztizáltak. Visszament dolgozni. 2008-ban elvesztette az édesanyját. 2011-ben a törlesztőrészleteket nem tudták tovább fizetni, ezért egy kisebb albérletbe költöztek Székesfehérvárra, és két évvel később keresztyerméke is odaköltözött, Evelin kezdte el nevelni. 2013 elején önkormányzati lakásba költöztek Gárdonyiba, 2014-ben a székesfehérvári házat elárverezték, de a felvett összeg kamatainak fizetése továbbra is jelentős anyagi terhet rótt a családra. 2015-ben munkavégzés közben súlyos munkahelyi balesetet szenvedett, egy évvel később a bürokráciával való hosszas küzdelem után a tartós egészségkárosodás következményeképp a munkahelyi baleseti járadékot megállapították számára. Egészségi állapota ugyanakkor tovább romlott, ezt figyelembe véve a komplex minősítési eljárás

során B2 kategóriás minősítést kapott, amely azt jelezte, hogy egészségkárosodása 40–49%-os mértékű, rehabilitációval foglalkoztathatósága helyreállítható. 2019-re mobilitási korlátozottsága fokozódott, életminősége romlani kezdett, C2 kategóriás minősítést kapott, egészségkárosodása 50–69%-os mértékű, és foglalkoztathatósága jelentősen korlátozottá vált, a rehabilitációs lehetőségek minimalizáltak. 2017-től házi betegápolóként dolgozott, 2021-től már nem talált munkát a megyében.

Elbeszélte élettörténet

Önmagunkból merítkezés: A trauma, gyermekkor és önállóság keresztútján

Az életút alakulása számos külső és belső tényező függvénye, amelyek meghatározó szerepet játszanak az egyéni sors alakulásában. Evelin megélt élettörténete már önmagában sokat mesél. Az, hogy már kisgyermekként szembesült pszichiátriai betegséggel és a gondozás világával, elindította egy olyan úton, amelyben a saját múltja adta az empátiát és a motivációt mások segítésére. A pályaválasztás tehát nem pusztán karrierkérdés, hanem belső válasz volt a megélt szenvedésre és a kontroll visszaszerzésére.

A gyermekkori traumák – például a szülő mentális betegsége, a családi instabilitás és az elutasítás élménye – nem csupán túlélendő nehézségek, hanem a személyes fejlődés és a szakmai identitás formáló erőivé is válhatnak. A nagyszülők elvesztése, a nevelőszülőkhöz kerülés és a nagymama általi elutasítás újabb, mélyen érintő sorsfordulókat jelentettek, amelyek az identitás, a bizalom és a kötődés tekintetében is nyomot hagyhattak benne. Evelin viszonya a családhoz és az autonómiához ezek nyomán formálódott: a korai elhagyatás és a bizonytalan kapcsolatok hatására belső erőforrásaira támaszkodva kellett megtalálnia saját stabilitását. Egy trauma nem csupán sebet jelent, akár iránytűt is adhat.

Munkahelyi baleset és megváltozott munkaképességűvé válás

Evelin elbeszélte élettörténetének legnagyobb törése is a munkahelyi balesetéhez kötődik, és az azt követő, a megváltozott munkaképességet övező jogi eljáráshoz.

Hát az nekem egy nagyon nagy érvágás volt először fel kellett abból ocsúdnom hogy én már nem a kórházban dolgozok napi rutin minden este mentem be dolgozni minden másnap bocsánat jöttem haza főztem mostam takarítottam gyereket neveltem és ez így hirtelen így az egyik napról a másikra vége szakadt és maradt a négy fal és akkor volt egy időszak amikor depressziós is voltam – ez miatt – ez így van – saját magamtól ebben azért is sikerült kijönnöm de hát – nehéz volt nehéz volt – nem volt egyszerű történet.

A folyamat egyfajta Canossa-járásként tér vissza időről időre az interjú során, ahogy visszaköszön a főnarratíva (az élettörténet első egysége) több más pontja is,

periodikusan, ezzel is erősítve ezek életútban betöltött szerepét. Ezek főként önmagának pozícionálását szolgálják, az élete feletti kontroll szemléltetését, hiszen a balesetig egy építkező életút rajzolódik ki, ahol egy elismert, társadalmi státuszában megerősítő pozícióban dolgozott évtizedekig, megerősödve saját helyzetében és kompetenciájában. A váratlan baleset egyfajta pofonként érte, amivel nem is tudott mit kezdeni. A demokratikus intézményekbe és szolidaritásba, illetve a saját szakmájába és annak összetartó erejébe vetett hite megingott ezen a ponton. Ennek belső megéléséről azt követően beszél elsőként jobban megnyílván, a történések érzelmi oldalait is boncolgatva, hogy felvázolta a családjá politikához való viszonyát, és hogy hogyan beszélt neki és osztálytársainak először behatóbban a demokratikus értékekről egy tanára az első szabad választások előtt. Űgy fogalmaz, hogy a családjában ezzel nem foglalkoztak, és ezért először nem is értette pontosan a tanár szavait. Igazán pedig csak akkor tudta magáévá tenni az elhangzott értékeket, amikor a balesetét követő jogi labirintusban testközelből tapasztalta meg a rendszer, így a demokratikus jogintézmények hiatusait. Erről így beszél:

Énnekem igazából ez akkor köszönt be amikor le lettem százalékolva hogy tényleg jól pofán nyomott az hogy saját magamat tartottam el hogy én hoztam haza a több fizetést hogy tényleg a gyerekeimnek megtudtam mindent adni és amikor lerokkan az ember és tényleg ott volna hogy na segítséget kellene hogy kapjon akkor mindenhol zárt ajtókat talál próbáltam meg igyekeztem két lábon is persze megállni én nem az államtól vártam elsősorban a segítséget de ezt hogy ilyen nehezen lehessen azt kiharcolni hogy igenis hogy beteg az ember és igenis hogy valami támogatást csak kéne.

Egyszerre csalódott a rendszerben, hiszen ha nem is adott meg minden segítséget, a számára minimumként megjelenő támogatást sem adta meg, egyszerre pedig a saját szerepének a megváltozásával családfenntartóként, gondoskodni tudó nőként és anyaként is meg kellett birkóznia. A magánéleti szerepek megváltozását nem itt bontanánk ki, azonban a jogi eljárások kapcsán kiemelkedő, hogy milyen tudatosan és erős önérvényesítési képességgel jelent meg nem sokkal a felépülése után. Az eljárásokról és az ezek kapcsán folyó harcokról tárgyilagosan, pörgősen beszél, ezzel is biztosítva ki- és befelé is azt, hogy ő tisztában van a lehetőségekkel, és végig is járta őket. Ezen a ponton is egyértelmű, hogy nem akarja hagyni, hogy a nehézségek ledöntsék a lábáról, addig megy, amíg nem kap kedvezőbb válaszokat. Ha nem akarják megadni neki az őt megillető ellátást, akár bíróságra is elmegy. Utóbbi lépésre nem tekinthetünk evidenciaként, hiszen a fellebbezéssel ellentétben a perek esetében költségesebb és bonyolultabb, jogi kompetenciát is igénylő eljárásról van szó. A megváltozott munkaképesség megállapításához szükséges vizsgálatot felületesen érzékelt, ami figyelmen kívül hagyta az állapotát:

És amikor bementem a vizsgálatra énnekem annyiból állt a vizsgálatom hogy megmérte a vérnyomásomat megkérdezte hogy mi a panasz amit én elmondtam megnézte a lábamat látta hogy a reflex az egyáltalán tehát hogy a lábfejemet emelni nem

tudom mert szó szerint le volt benuva tehát ezt tornáztatással hoztuk vissza és az izomzat az egyáltalán nem működött és ennek ellenére elutasított és kidobott a nyílt munkaerőpiacra.

Evelin számára a megoldást azt jelentené, ha meglévő képességeit értékelnék és a foglalkozási rehabilitáció ennek fenntartására, fejlesztésére fókuszálna. Visszatérően beszél a szolidaritás hiányáról és helyzetének nehézségéről, ami mind anyagi, mind mentális és érzelmi oldalon megjelenik. Az alacsony ellátási összegek nem biztosítják a stabil egzisztenciát, és Evelin természetéből fakadó tettekéssége nem hagyja, hogy nyugodt maradjon, amíg nem dolgozik, így megrekedt, ketrecre zárt oroszlánként működik mindennapjaiban, megfosztva a kontrollérzést és identitást adó munka lehetőségétől.

Összefoglalás az egészségügyi szakmában

Evelin születésétől abba a tapasztalatba nőtt bele, hogy nincs kontrollja afelett, hogy kivel él. Édesanyja pszichiátriai kezelése miatt nem tudta nevelni, ami miatt a nagyszüleivel élt a nagypapa haláláig, ezt követően a nagyanya nem tudta tovább vállalni a nevelését, így került a nevelőcsaládjába. Meghatározó volt számára életének alaphelyzete, hogy az édesanyját milyen helyzetekben látta kórházban. Ahogy fogalmaz: „meg akartam érteni, és hát meg is értettem”. Tehát a pályaválasztásának oka is ebben kereshető: az életét keretező nehézségeket szerette volna megérteni, ezért választotta az ápolói szakmát. Ebben megtalálta azt a megbecsültséget és kontrollt, ami által biztonságban érezhette magát az életében:

Én nagyon szerettem ott dolgozni az az igazság hogy ott mindig készen kellett arra állni hogy bármikor bárkinek a légzése szívműködése leállhat vagy olyan állapotba kerül hogy rögtön ugrani kell és hála a jó istennek én ezt nagyon jól bírtam meg ő tehát én nagyon szerettem csinálni.

Mindennel tisztában kellett lennie a sürgősségi ellátásban dolgozóként, de pont ez a szabályozottság imponált neki, hiszen visszaköszönt benne a nagyanya porosz szigora.

A munkája során viszont a szakma árnyoldalával is szembesülnie kellett: a munkája közben szenvedett balesetet, amit nehezen ismert el munkahelyi balesetként az addig biztonságos helynek látszó kórház:

Tehát igazából arra számítottam hogy jó megvolt az a munkahelyi baleset hogy elismeri a kórház és valami négy vagy hat órási állást majd kapok hát nagyot beintettek.

Erre a csalódottságra és bizalomvesztésre Evelin többször visszatér, és bár az interjú elején még kizárólag pozitívan nyilatkozik az egészségügyről, idővel kitér arra is, hogy hogyan *nem* vették figyelembe az igényeit a balesete után. Az elbeszélte történetében tükröződik a kórház haszonelvősége, hogy amíg munkába fogható valaki, addig

értékes, és érdemes a figyelemre. Ezt tükrözi, hogy az osztályvezető arra a kérésére, hogy szeretne visszatérni valamilyen módon a kórházba úgy reagált, hogy „őneki nyomorék ember nem kell”.

A munkája ráadásul nemcsak a saját egészségére volt káros egy ponton túl, hanem említést tesz arról is, hogy az egészségügy sötét oldalaként vázolt gyógyszerkísérletek rá is közvetlenül hatással voltak. Ennek kapcsán nem mondja ki egyértelműen, de lehetőségként meghagyja, hogy ez a gyerekeire is egészségkárosító hatással lehetett.

Mit ér a dolgozó ember?

Evelin élettörténete nem csupán egyéni küzdelmek sorozata, hanem a társadalmi és munkahelyi elvárásokkal való szembenézés is. Élete egyik meghatározó pillanata a munkahelyi baleset, ami egy sor váratlan következményt hozott magával, és ami nemcsak fizikai állapotát, hanem mentális és érzelmi világát is jelentősen befolyásolta. A baleset után, bár a rehabilitációs folyamatokat várva, erős vágy élt benne, hogy visszatérjen a munka világába, a társadalmi és munkahelyi környezet gyakran elutasította őt. Az elvárásokkal és a sztereotípiákkal való szembesülés, valamint a folyamatos bizonyítási kényszer érzése gyakran kísértette őt, miközben a segítség és a támogatás, amit joggal várt volna, jellemzően elmaradt. Ez az elutasítottság és lenézettség tapasztalata mélyen beivódott az életébe, és végigkísérte a baleset utáni rehabilitációs időszakot, a munkaerőpiaci reintegráció lehetetlensége mellett. Az állandó megkérdőjelezés, a megértés hiánya és az elismerés hiánya mind-mind olyan tényezők, amelyek meghatározták az életútját, és amelyekkel a mai napig meg kell küzdenie.

Tehát ez egy ez egy nagyon hatalmas kör volt énnekem tehát idegileg teljesen ki is készültem mert ugye én arra számítottam hogy ha már munkahelyi balesetem van hogy a kórház azt nekem el fogja ismerni hogy esetleg fel tud egy olyan négy óras állást ajánlani amiben én tudok dolgozni mert ugye vannak engem vannak labor van ott van ott ööö* mindjárt mondom kartonozó, tehát valahova el tudok majd helyezkedni, de hát sajnos nem kaptam támogatást úgyhogy ennyi, utána ugye a Fidesz kormány meghozta ezt a döntést 2010-től kezdve hogy mindenkit újra felül kell vizsgálni a munkaerőpiacon, ki kell dobálni.

Evelint a munkahelyi baleset után nemcsak fizikai, hanem érzelmi és mentális megterhelés is sújtja. Azok az elvárásai és reményei, hogy a kórház vagy a munkahelyi rendszer támogatja a rehabilitációt és az alkalmazkodást, hamar szertefoszlottak, és ez csalódást váltott ki benne. Ő azzal a várakozással indult neki a rehabilitációnak, hogy az egészségügyi és munkahelyi intézmények segíteni fognak neki abban, hogy a baleset után is dolgozhasson, például egy részmunkaidős állásban, de ezek az elvárások nem teljesültek. A támogatás hiánya és a jogi eljárások elhúzódása miatt nemcsak a fizikai, hanem a mentális rehabilitációja is sokkal hosszabb ideig tartott. Az állandó bizonyítási kényszer és a jogi, adminisztratív bonyodalmak mentálisan is leterhelték őt, miközben a társadalom és a munkaerőpiac részéről sem kapott kellő segítséget.

Evelin úgy élte meg, hogy „azok a 2010-től bekövetkező” kormányzati intézkedések, amelyek a munkaerőpiaci felülvizsgálatokra vonatkoztak, tovább súlyosbították személyes helyzetét. Az új szabályozások, amelyek célja a dolgozók állapotának újraértékelése volt, nemcsak az állapotok pontos megértését nehezítették, hanem az egész folyamatot rendkívül megterhelővé tették. Az egészségügyi intézmények nem tudtak megfelelő támogatást nyújtani, és Evelin magára maradt abban, hogy tudja bizonyítani munkára alkalmas állapotát, és küzdjön annak elismeréséért. Az állandó megkérdőjelezés és bizonyítás érzése nemcsak a fizikai rehabilitációt, hanem a pszichológiai és érzelmi rehabilitációt is jelentősen lelassította. A trauma feldolgozása elhúzódott, és a mindennapi életben is megnehezítette az integrációt.

Ezek a tapasztalatok nemcsak a személyes érzelmi és mentális állapotára gyakoroltak hatást, hanem társadalmi szinten is komoly következményekkel jártak. Evelin elvesztette bizalmát a kormányzati intézményekben és abban, hogy a munkaerőpiaci reintegrációhoz támogatást kaphat. A folyamatos elutasítás és a társadalmi igazságosság hiánya növeli a társadalmi kirekesztést, amit az egyéni felelősség kormányzati intézkedések általi hangsúlyozása és a munkahelyi jogok védelmének csökkentése tovább fokoz. A rendszer nem biztosítja a megfelelő támogatást, és az ilyen helyzetekben lévő munkavállalók nem kapják meg azokat az esélyeket, amelyek lehetővé tennék számukra a visszatérést a munkaerőpiacra. A rehabilitációs támogatások hiánya, a képzés és oktatás elmaradása, valamint a munkaerőpiaci diverzitás figyelmen kívül hagyása mind hozzájárulnak a társadalmi elszigetelődéshez és a stigma megerősödéséhez. Az ilyen esetek jól tükrözik a társadalmi igazságosság és az egyenlő bánásmód hiányosságait, amelyeket a munkaerőpiacon és a társadalomban egyaránt érezhetnek a megváltozott munkaképességű munkavállalók.

Hát persze én 2015-ben ugye amikor le lettem százalékolva nekem az volt az első hogy próbáltam elhelyezkedni, készítettem önéletrajzot hogy egészségügyben több, mint huszonöt év tapasztalattal érettséggel számítógépes felhasználói tudással orosz nyelvtudással munkát keresek, tehát elkészítettem a magam kis önéletrajzát, bementem a munkaügyi központba kértem segítséget hogy segítsenek nekem hogy hogy lehetne úgy elkészíteni ezt az önéletrajzot hogy az nekem jó legyen.

Evelin tisztában volt erősségeivel, és tudatosan építette fel önéletrajzát, hogy a munkáltatók figyelmét azokra a készségekre irányítsa, amelyekkel valódi értéket képvisel a munkaerőpiacon. Orosz nyelvtudása és több mint huszonöt év tapasztalata egy stabil és lojális munkavállalóról árulkodik, míg számítógépes ismeretei a modern munka világának alapvető elvárásaival vannak összhangban. Proaktívan és asszertíven lépett fel, hogy maga teremtsen új utakat. Ahogyan korábban, most is tudatosan építette karrierjét, és kezébe vette sorsát, mert számára az önállóság és saját döntéseinek irányítása nemcsak eszköz, hanem identitásának része.

Ami itt van munkaerő közvetítő ami megváltozott munkaképességűekkel foglalkozik [...] call centeres munkát ajánlottak volna na de hát ott meg egy napot dolgoztam és akkor mi az hogy több hívást nem tudtam, hát megcsináltam százötven hívást

és mi az hogy csak ennyi tehát olyan szinten állnak az emberhez hozzá és annyira lekezelően hogy én ezt már elviselni nem tudom, hát nem is szeretném nem is akarom – hát ennyire nem akarom magam kiszolgáltatni.

Evelin identitásának, személyiségének alapvető jellemzője a tudatos döntés, hogy nem hajlandó teljes kiszolgáltatottságban dolgozni, és kiáll saját határai mellett. Nem a munka vagy a kihívás elől hátrál meg, hanem egy olyan környezetből lép ki, amely nem biztosítja számára az emberhez méltó feltételeket. Ez a hozzáállás azt mutatja, hogy a munkavállalás nem pusztán gazdasági szükségszerűség, hanem egyben érték-választás is: Evelin nem hajlandó olyan helyen dolgozni, ahol az emberi méltóság másodlagos szemponttá válik.

És akkor azt kapja meg az ember hogy hol dolgozol le vagyok százalékolva itthon vagyok mi az hogy nem dolgozol hát adjál munkát [...] és akkor dolgozok. Na most körülbelül ezen a szinten tartok, megmondom őszintén, mert tényleg nehéz.

A társadalmi nyomást és megítélést, amivel az egyén szembesül, amikor nincs aktív munkaviszonya, az „adjál munkát [...], és akkor dolgozok” kijelentés világítja meg, arra a paradox helyzetre mutat rá, hogy bár az egyén szeretne dolgozni, a társadalom egy része mégis negatívan ítéli meg őt, mert éppen nincs munkája. Ezzel azt a benyomást keltik, mintha a munkanélküliség pusztán az egyén hibája lenne, nem pedig összetettebb gazdasági-társadalmi konstellációk eredménye. Ez a hozzáállás pedig önmagában is akadályt jelent a foglalkoztatás felé vezető úton. Amikor valakit folyamatosan azzal szembesítenek, hogy „mi az, hogy nem dolgozol?”, akkor egy idő után az önértékelése is sérülhet, ami csökkenti a motivációját és az önbizalmát az álláskeresésben. A társadalmi előítéletek így egyfajta önbeteljesítő jóslatként működnek: a folyamatos negatív visszajelzés meggátolhatja az egyént abban, hogy valóban visszatérjen a munka világába, hiszen a támogatás helyett kritikát kap.

Mindez jól tükrözi azt a kettős csapdát, amikor a munkavállaló azért nem dolgozik, mert nem kap rá lehetőséget, de azért nem kap lehetőséget, mert a társadalom elítéli, hogy nem dolgozik. Ez a helyzet megerősíti a strukturális és társadalmi akadályok szerepét a foglalkoztatás kérdésében.

De igen szeretne dolgozni csak, csak nem tud teljes értékű munkát végezni hanem részmunkaidőben tehát olyan helyen ahol figyelembe tudják azt venni hogy én valamikor fel kell hogy álljak valamikor hát sétálni kell egy kicsit mert fáj a derekam.

A megértés hiánya oda vezethet, hogy a munkavállalói oldalon nem találják meg számára azokat a munkakörnyezeteket, ahol igenis képes lenne hatékonyan dolgozni. Evelinnek a rugalmas, részmunkaidős vagy akár otthonról végezhető munkák segíthetnének kiteljesedni. A munkahelyi reintegráció sikertelensége és a sztereotípiák, a társadalmi és szakmai elfogadottság elmaradása helyett identitásválságot okozhat benne, ami arra késztetheti, hogy kétségbe vonja saját értékét, és azzal szembesüljön, hogy „nem kell senkinek”.

Ez a folyamatos küzdelem nemcsak mentálisan, hanem érzelmileg is kimerítheti, mivel a megértés hiánya és a rendszeres elutasítás érzése gyerekkorától ismerős számára. Ha a munkahelyi és társadalmi környezet nem biztosít megfelelő támogatást a megváltozott munkaképességű személyek számára, akkor nemcsak a munka világából való kiszorulás, hanem a mentális állapot romlása, sőt az öngyilkossági gondolatok is egyre fenyegetőbb veszélyt jelenthetnek.

Segíteni mindenáron

Evelin továbbra is a segítő, gondozó szakmában próbál elhelyezkedni, mivel ez a munka szoros kapcsolatban áll kitartásával, végtelen segíteni akarásával, személyes küldetésével.

És nem nem talállok itt a megyében ilyet tehát házi betegápolásba is csak olyat tudtam bevállalni a magam részéről akit ha forgatni, lehetett akkor forgattam de emelni nem bírtam tehát öt kilónál többet emelni nem bírok a mai napig se de a mai napig is a házimunka is problémát okoz tehát a két gyerekemnek segíteni kell meg a páromnak abba hogy felmossuk a konyhát vagy mit tudom én a lépcsősort le kellett költöznöm a földszintre mert az emeleten ugye mi padlásteres lakásban lakunk az emelet a padlástérbe felmászni napi szinten nem tudok, tehát a mai napig is az egyik lábamat azt kevésbé érzem tehát amit tudtak megtettek hogy lábra tudjak állni de igazából az egyik lábam az a mai napig nehezebb és ebből kifolyólag valamikor botlani kell közlekednem tehát nem tehát nem egyszerű nem egyszerű történet.

A fizikai megterhelés azonban, amelyet a betegápolás során tapasztal, jelentős korlátokat szab számára a munkavégzésben. A házimunkával kapcsolatos társadalmi elvárások során Evelin kénytelen szembesülni azzal, hogy nem mindig képes teljesíteni ezeket; a felmosás a házimunka részeként nem a női szerep része, de a sorok közt mégis utal rá, hogy ebben is segítenie kell a családnak, még ha azt egészségi állapota miatt nem tudja fájdalom nélkül teljesíteni. Ez különösen lényeges annak fényében, amit gyermekkorában a nevelőszüleitől megtapasztalt a tanulás és a munka területén.

Martonvásáron ő tehát amikor én odakerültem, hát arra emlékszem hogy akkor azért hordtuk a téglát hordtuk a cserepet tehát közös vállalkozás volt a szomszéd átjött besegíteni apunak volt négy haverja azok jöttek a falat segíteni rakni [...] utána ugye akkor vissza segítette, akkor a nyolcvanas évek végén ő libákat tartottunk tehát mi fél négykor keltünk megtömtük a libákat elmentünk a suliba utána bekerültünk kollégiumba mi anya azt mondta hogy ez nem állapot nekünk tanulni kell és akkor hétvégén segítettünk otthon mindig – de tényleg nagyon jó gyerekkorom volt mert mert megtanultam hogy mi a mezőgazdasági munka megtanultam hogy mi a konyhai munka tehát teljes kö... tehát tényleg az életre neveltek minket.

Nevelőszüleinél a családi összefogás központi szerepet kapott. A szocializáció során már fiatalon felnőtt tevékenységbe vonták be, amelyek nemcsak a fizikai munkát,

hanem a felelősségvállalást és az önállóságot is előtérbe helyezték. A család számára a közösségi munka, mint a téglahordás és a házépítés, valamint a libatartás, a mindennapos rutin részeivé váltak. A szomszédokkal és barátokkal közösen végzett munka, az úgynevezett kaláka nemcsak a fizikai munkára tanította meg, hanem a közösség erejére, az együttműködés fontosságára is. A szülők nemcsak a szorgalmat, hanem a munkával kapcsolatos értékeket is igyekeztek átadni.

Bár a gyermekek napi szinten segítettek a háztartásban, a mezőgazdasági munkában és a házépítésben, Evelin nevelőszülei fontosnak tartották a tanulást is. Ezért kerültek kollégiumba, hogy a tanulmányokra koncentrálhassanak, elkerülve a házimunka és a mezőgazdasági munka nehézségeit. Ez a döntés az oktatás és a munka közötti egyensúly keresését tükrözte, ugyanakkor a szülők nemcsak a tanulásra, hanem a munka értékére is nagy hangsúlyt fektettek.

Tatán azért lettem kollégista mert ugye ahogy anyu mondta hogy ő nagyon sokallja azt hogy mi a házimunkába besegítünk ez így nem jó tehát a Juditnak meg nekem el kellett menni kollégiumba lakni hogy csak a tanulás legyen, tehát anya az nagyon azért volt hogy tényleg szakmát szerezzünk hogy tényleg mással ne foglalkozzunk csak a tanulás legyen megoldják.

Mivel felnőtként nem tudja ugyanezeket a tevékenységeket végezni, Evelin számára a munka lehetőségének hiánya szenvedéssel jár, és kifejezetten jelentős akadály a társadalmi reintegráció és önállóság elérése szempontjából. Számára a gyerekkori munka nem teher, hanem érték volt. Pozitív tapasztalatként értékeli, hogy a mindennapi munkák révén megtanulta az önállóságot, a felelősséget, és maga is fontosnak tartja az életre való nevelést. Továbbadta gyermekeinek a munka fontosságát, mint egy alapvető értéket, amely nemcsak a megélhetést, hanem a személyiség formálását is jelenti számára.

Ő most végzett most ballagott és akkor mellette most estén csinálja a pénztárosi képzést a bolt- bolti kép- bolti eladói képzést is estén tette le.

Evelin fia olyan gyors elhelyezkedési lehetőségeket keresett, amelyek lehetővé tették számára, hogy több lábon álljon és biztosítsa anyagi függetlenségét. Az esti bolti eladói és pénztárosi képzések elvégzése esélyt biztosított számára, hogy tanuljon.

És így ahogy mondom középfokú nyelvvizsgát tett angolból és akkor mondtam hogy jó rendben van akkor teljes szakma és akkor estére beírtuk a bolti előkészítő iskola mellett hogy végezze el a teljes vagyoni szakmát a fegyver vizsgával mert ez érdekelt, akkor utána elvégezte a bolti eladóit teljes szakmában az (...-nál) és akkor most végzi a pénztárosit és szeptemberben kezdi az érettségét [...] de hát a nagyobbik fiam ugyanez volt mert ő is ilyen 16 évesen megugrott tizenhét évesen letette a jogosítványt ő tizennyolc évesen megszerezte a hegesztői szakmát teljesen tehát ő estén gyakorlatot is (...-nél) tette tehát abba dolgozott is két évet aztán megszerezte a hivatásos jogosítványát a bolti eladóit a műszaki előadóit a pénztárosit tehát bőven van neki szakmája ((nevetve)).

Evelin gyermekei számára a gyors munkavállalás és a folyamatos szakmai fejlődés fontos életstratégiai döntésekre engednek következtetni. A több lábon állás és a különböző képesítések megszerzése, mint például a vagyoni és bolti eladói képzés, a gyorsan elérhető munkaerőpiaci integrációra adott válaszként értelmezhető. A szakmák közötti átjárhatóság, valamint az esti képzés a munka és a tanulás együttes megvalósításának igényét mutatja, amely a munkahelyi tapasztalatok megszerzését és a szükséges képesítések fokozatos elsajátítását teszi lehetővé. A családi minta is jelentős szerepet játszik, hiszen a fiatalok számára a több szakma megszerzése nemcsak a család által közvetített értékeket és példát tükrözi, hanem saját döntésük és céltudatosságuk is megjelenik benne. Az érettségi elhalasztása, a képzés gyors megszerzése és a munkaerőpiaci integrációs kényszer egy erős motivációt ad arra, hogy minél előbb munkát találjanak, miközben a tanulás folytatása a jövőbeli terveikhez igazodik. Ezáltal stabil és szélesebb munkavállalói palettát alakíthatnak ki, ami lehetővé teszi számukra, hogy a változó munkaerőpiaci környezetben is sikeresen boldoguljanak. Ezenkívül a mobilitás és az önállóság érzését is növeli, hiszen a jogosítvány és a távolabbi helyeken történő munkavégzés is opcióvá válik.

A szociális háló átalakulása és a közösséghez tartozás

Evelinnek a balesetet követően természetesen átalakult az élete és a szociális hálaja. A mobilitásának elvesztésével élete beszűkült, és az, hogy hova tud önállóan eljutni, a munkakeresési lehetőségein túl a társasági lehetőségeit is korlátozza. Organikus módon emiatt a hasonló élethelyzetű emberekkel alakultak ki szorosabb, egymást segítő kapcsolatai:

Őnáluk kaptam jogi segítséget és egyébként is hogy egyáltalán ehhez az egészhez hogy álljak hozzá tehát ők nagyon sokat segítettek nekem [...] és ő őnáluk kaptam rengeteg segítséget de már nem tudom a nevét [...] és én náluk kaptam nagyon sok segítséget hogy milyen lehetőségek vannak és hogy hogy is kell beteg utamat végig járni hogy tényleg jó legyen.

Ezáltal a korábbi, főleg munkatársakból álló közeget egy más típusú, sorstársközeg váltotta fel, ahol megértést és kölcsönös segítséget tapasztalhat meg. Egy idő után pedig nemcsak a segített szerepben volt jelen, hanem mint másokat támogató személy is tagja lett a csoportnak:

Mert ugye ők kapnak egy ilyen három oldalas felmérőpapírt amit ki kell nekik tölteni és például van ilyen provokatív kérdés hogy mit teszünk azért hogy el tudjon a munkaerő világába helyezkedni na most erre mit válaszol na én megmondtam nekik hogy mit kell válaszolni.

Magabiztos fellépéssel közvetíti azokat a jogi-adminisztratív ismereteket, amelyek a laikus közönség számára gyakran nehezen hozzáférhetők vagy értelmezhetők. A közvetítő szerep lehetőséget biztosít számára ahhoz, hogy tudását mások javára

kamatoztassa. A csoporttal való kapcsolattartás elsősorban az online térben valósul meg, tekintettel a résztvevők mobilitási lehetőségeinek korlátozottságára.

Evelin más, kis helyi közösségekkel is kapcsolatot tart, nyugdíjasklubbal kirándul, önkénteskedik. Utóbbi tevékenység és a megváltozott munkaképességű személyeket összefogó csoportban végzett segítő munkája kapcsán felmerülhet, hogy Evelin ilyen módon szeretne ismét segítő szerepben lenni, és visszakapni valamit a baleset miatt elvesztett identitásának egy szeletéből.

És mi az, amiről Evelin hallgat? Amiről nem akar vagy nem tud beszélni? A legnagyobb kimondatlan állítás a saját tehetetlenségének elismerése. Ezt minden alkalommal úgy említi meg, hogy utána hosszasan sorolja, hogy mit tesz annak érdekében, hogy újra „nyeregben érezhesse magát”, és visszataláljon a kompetens identitásához. Ugyancsak legfeljebb kiszólás szintjén jelenik meg a rendszerrel szembeni tehetetlensége: „a rendszer felett panaszt tenni nem lehet”. Ezzel mintegy aláhúzza, kihangsúlyozza, hogy neki is csak egy bizonyos pontig van lehetősége harcolni a saját igazáért, vagy hogy egy olyan szint, ami felett nem kaphat segítséget, ami miatt megtört az államba és a demokratikus intézményekbe vetett hite.

Az elsődleges biztos pontja, a család hamar felbomlott, és bár megtalálta a biztonságot és identitást adó munkahelyét, rajta kívül álló okokból azt is elvesztette. Mindezek mellett a korábban támogató munkahelye abban a pillanatban, amikor elvesztette a munkára való alkalmasságát, rögtön ellene fordult, és nem akarta segíteni a baleset munkahelyi mivoltának elismerésében.

Összegzés

Evelin élete tele volt traumákkal és megpróbáltatásokkal, mindennapjait az önállóságért vívott küzdelem határozta meg, miközben a demokratikus értékek, mint az egyenlőség és a méltányosság, mindvégig irányt adtak számára.

Nem engedte, hogy a megváltozott munkaképesség, a hozzá társított „képzetek” és stigmák, visszautasítások határozzák meg az életét: édesanyja betegsége miatt sokkal inkább a segítség és az empátia lett számára életének fő küldetése, amiben a legnagyobb erőt találta meg, és ami képessé tette arra, hogy a hatalom legfelső fokait bejárva harcoljon azért, ami jár neki. Munkavállalóként. Emberként.

A rendszerszintű kizárótlóság közepette ketrecre zárt oroszlánként két csapda között őrlődött: szemére vetették, hogy nem dolgozik, miközben nem engedik dolgozni. Tapasztalata világít rá leginkább arra a strukturális kettősségre, amely a munka világának látszólagos lehetőségei mögött húzódik: ahol az egyéni felelősségre apelláló társadalmi diskurzusok elfedik a mélyebb társadalmi igazságtalanságokat.

Evelin története nem csupán személyes élettörténet, hanem egy kollektív tapasztalat is, amely rávilágít a munkaerőpiaci marginalizáció és a jogi-szociális kategóriák – például az „megváltozott munkaképesség” – stigmatizáló erejére. Mégis képes *alkalmazkodni* bármi áron, mert szocializációja során az önállóság és a tudás lettek a szabadság hívószavai.

Evelin harca nem csupán önmagáért, hanem sorstársaiért is zajlik, akik a társadalmi normák és strukturák ellenére mindennap küzdenek, hogy részt vehessenek a társadalom életében, miközben az igazságos és méltányos demokratikus értékeket követelve csak azt kérik, ami minden állampolgárnak jár: egy igazságos és méltányos társadalmat, amelynek értékei a munka világában is leképződnek. A társadalomnak és a munkaerőpiacnak figyelembe kell vennie a megváltozott munkaképességű személyek egyéni igényeit és a számukra megfelelő munkakörnyezetet, hogy támogathassa őket a munka világába történő visszailleszkedésben, és ezzel csökkentse a mentális és érzelmi terheiket.

Kutatásunk célja nem pusztán egy egyéni sors bemutatása volt, hanem az is, hogy empirikus alapon tárjuk fel a késő modern munkaerőpiac által generált bizonytalanság és strukturális kirekesztés mechanizmusait. Különös figyelmet fordítottunk a hazai, késő modern munkaerőpiac kiszolgáltatott, prekariátusban élő munkavállalóira, akik napi szintű manőverekkel kénytelenek túlélni, bizonytalanul „lavírozva”. Kutatásunk azokat az intézményesült és nehezen átléphető társadalmi besorolásokat, valamint strukturális akadályokat célozza, amelyek lehetetlenné teszik számukra a helyzetükből való kilépést.

Tanulmányunk ezzel az esettanulmánnyal nem csupán illusztrál, hanem érvel is amellett, hogy demokratikus társadalmakban a részvétel és az egyenlőség nem válhat pusztán jogi ígéretté, hanem empirikus és tapasztalati alapon szükséges újradefiniálni a társadalmi szerepvállalás és igazságosság fogalmait. Jelen munkával továbbá interjúalanyunk nézőpontjának kiélesítése révén a demokratikus jogok érvényesüléséhez kívánunk hozzájárulni, főként ahhoz, hogy a társadalmi párbeszéd és döntéshozatal a késő modernitásban a lehető legszélesebb és legigazságosabb alapokon nyugodjon. A munka célozza azt is, hogy úgy munkáltatói, mint szakpolitikai szinten hatékony beavatkozások révén csökkentetővé váljanak a munkaerőpiaci egyenlőtlenségek. A társadalmi igazságosság és esélyegyenlőség biztosításáért folytatott küzdelem nem nélkülözheti a közvetlen szembenézést az egyéni sorssal vagy, ahogy mondani szokás, azzal, ami a „számok” mögött van.

A módszer jelentős hozadéka, hogy Evelin számára lehetőséget biztosított arra, hogy szabadon megfogalmazhassa megéléseit, számunkra pedig arra, hogy ezáltal bepillantást nyerhessünk a tipikustól eltérő, prekár élethelyzetben lévő személyek rendszerszintű megoldásokért kiáltó küzdelmeibe. Evelin számára személyes és szakmai identitásának megfogalmazása segítségével az egyéni önrendelkezés és demokratikus önkifejezés megélése is lehetővé vált, és terápiás hatással bírhatott. E tapasztalatok nemcsak szociológiai vagy szociálpolitikai, hanem jogpolitikai jelentőséggel is bírnak, különösen akkor, ha célunk a társadalmi kirekesztés strukturális mechanizmusainak megszüntetése.

Hogy miként értelmezzük szavait és hogyan viszonyulunk az elhangzottakhoz a jelen és jövő nemzedékének demokratikus értékeken nyugvó munkaerőpiaci körülményeiért dolgozó szakemberekként, közös felelősségünk.

Hivatkozott irodalom

- Bacsák Dániel (2024): *A láthatatlanok. Pszichiátria a határon*. Budapest: Oriold és Társai.
- Balázs Éva és Földi Lilla (2016): Employment Practice of Persons with Disabilities and a Reduced Work Capacity in the Open Labour Market. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)* 1(1): 1–13. DOI: <https://doi.org/10.21791/IJEMS.2016.1.4>
- Bauman, Zygmunt (1992): *Intimations of Postmodernity*. London: Psychology Press. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203414934>
- Bauman, Zygmunt (1993): Van-e posztmodern szociológia? *Replika* 4(1–2): 7–21.
- Bauman, Zygmunt (2001): Identity in the Globalising World. *Social Anthropology* 9(2): 121–129. DOI: <https://doi.org/10.1017/s096402820100009x>
- Black, Julia (2002): Critical Reflection on Regulation. *Australian Journal of Legal Philosophy* (27): 2–36.
- Boltanski, Luc és Éléonore Chiapello (2005): *A kapitalizmus új szelleme*. Budapest: Jászöveg Műhely.
- Bourdieu, Pierre (1994): Férfiuralom. Hadas Miklós beszélgetése Pierre Bourdieu-vel. *Replika* (13–14): 45–53.
- Bourdieu, Pierre (2002): *A gyakorlati észjárás*. Budapest: Napvilág.
- Bourdieu, Pierre (2010): A társadalmi tér és a csoportok keletkezése. In *Társadalmi rétegződés olvasókönyv. TÁMOP 2010–2011*. Angelusz Róbert, Éber Márk Áron és Gecser Ottó (szerk.). Budapest, ELTE, 171–173.
- Bourdieu, Pierre és Jean-Claude Passeron (1970): *Reprodukció. Iskola és társadalom*. Budapest: Gondolat.
- Bourdieu, Pierre és Loïc Wacquant (2014): Az új globális mantra. *Replika* (5): 121–126.
- Egészségügyi Világszervezet (2003): *A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása: FNO*. Budapest: Országos Egészségfejlesztési Intézet.
- Foucault, Michel (1991): A diskurzus rendje. *Holmi* 3(7): 868–889.
- Foucault, Michel (1998): *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*. Debrecen: Latin Betűk.
- Foucault, Michel (2000): A hatalom mikrofizikája. In uő: *Nyelv a végtelenhez*. Sutyák Tibor (szerk.). Debrecen: Latin Betűk, 307–331.
- Fraser, Nancy (2003): *Justice Interruptus: Critical Reflections on the „Postsocialist” Condition*. New York – London: Routledge.
- Fraser, Nancy (2012 [2009]): *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.2012.00674.x>
- Fraser, Nancy (2024): *Kannibál kapitalizmus. Hogyan falja fel a rendszer a demokráciát, a gondoskodást és a bolygót*. Budapest: Open Books.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press. DOI: <https://doi.org/10.5860/choice.28-1843>
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press. DOI: <https://doi.org/10.15581/009.26.31171>
- Giddens, Anthony (1994): *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1999): *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives*. Rugman Reviews. London: Profile Books. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-28787-8_45
- Gulya Fruzsina et al. (2024): Gondnokság és támogatott döntéshozatal a gyakorlatban. Egy kutatás módszertani alapvetései. *Szociálpolitikai Szemle* 7(1): 51–71. DOI: <https://doi.org/10.21862/ncskm.9789632586151.146.167>
- Hite, Linda M. és Kimberly S. McDonald (2008): A New Era for Career Development and HRD. *Advances in Developing Human Resources* 10(1): 3–7. DOI: <https://doi.org/10.1177/1523422307310118>

- Hoffman István (2016): A fogyatékoság fogalmai és megközelítései a magyar szociális ellátások körében. In *Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig?* Könczei György és Hernádi Ilona (szerk.). Budapest: LHarmattan, 162–170.
- Hunt, Alan (1992): Foucault's Expulsion of Law: Toward a Retrieval. *Law & Social Inquiry* 17(1): 1–38. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.1992.tb00927.x>
- Jakab Nóra és Hoffman István (2024): Megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása. Reform és (mérsékelt) eredmények. *Fogyatékoság és Társadalom* 10(2): 136–145.
- Katz, Daniel és Kurt Braly (1935): Racial Stereotypes of One Hundred College Students. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 30(3): 280–290. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0074049>
- Kiss Valéria és Kenéz Anikó (2017): Munkahelyi jogtudat és „munkásmagatartások”. In *A jogtudat narratív elemzése*. Fleck Zoltán et al. (szerk.). Budapest: ELTE Eötvös, 123–145.
- Kiss Valéria és Tóth Fruzsina (2021): Kutatásmódszertani megjegyzések az alávett csoportok joghoz való viszonyának megismeréséhez. *Állam- és Jogtudomány* 62(3): 43–73. DOI: <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.3.03>
- Kovács Éva és Vajda Júlia (2002a): Interchanged Identities – the Role of a Jewish School in a Mixed Marriage. *History of the Family* (7): 239–257. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1081-602x\(02\)00094-5](https://doi.org/10.1016/S1081-602x(02)00094-5)
- Kovács Éva és Vajda Júlia (2002b): *Mutatkozások. Zsidó identitástörténetek*. Budapest: Múlt és Jövő.
- Könczei György és Hernádi Ilona (2011): A fogyatékoságtudomány főfogalma és annak változásai. In *Az akadályozott és egészségkárosodott emberek élethelyzete Magyarországon*. Nagy Zita Éva (szerk.). Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 9–10.
- Könczei György és Hernádi Ilona (2013): A nevezetes térkép – és a helyünk rajta. In *A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika a 21. században*. Laki Ildikó (szerk.). Budapest: LHarmattan, 96–97.
- Könczei György, Hernádi Ilona, Kunt Zsuzsanna és Sándor Anikó (2015): *A fogyatékoságtudomány a mindennapi életben*. (Digitális Tankönyvtár.) Budapest: BME Tanárképző Központ. DOI: <https://doi.org/10.31287/ft.hu.2018.2.12>
- Lahire, Bernard (2012): A habituselmélettől egy pszichológiai szociológia felé. *Replika* (79): 45–66.
- Maschke, Michael (2010): *Fogyatékoságpolitika az Európai Unióban*. Budapest: ELTE BGGYK.
- Memmi, Dominique (2012): Egy érzékeny terület igazgatása. Ésszerű magatartás és test általi felügyelet a születés és halál kapcsán. *Replika* (2): 77–89.
- Németh Károly (2018): *Életvilág-értelmezések. Utak felbomlott világokhoz*. Budapest: Argumentum.
- Nunnally, Jum C. (1961): *Popular Conceptions of Mental Health*. New York: Holt, Rinehart & Winston. DOI: <https://doi.org/10.1097/00005053-196204000-00011>
- Patton, Wendy és Mary McMahon (2006): *Career development and systems theory: Connecting theory and practice*. Rotterdam: Sense Publishers. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789087903343>
- Paterson, Margo és Joy Higgs (2005): Using hermeneutics as a qualitative research approach in professional practice. *Qualitative Report* 10(2): 339–357.
- Rényi Ágnes, Sik Domonkos és Takács Erzsébet (2014): Elemzési szempontok a késő modern társadalmak kordiagnózisához. *Szociológiai Szemle* 24(3): 18–60.
- Róbert Péter és Susánszky Pál (2022): A munkaerőpiaci és a politikai részvétel összefüggései nemzetközi összehasonlításban. In *Társadalmi Riport*. Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 415–430. DOI: <https://doi.org/10.61501/trip.2022.21>
- Rosenthal, Gabriele (1993): Reconstruction of Life Stories: Principles of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews. *The Narrative Studies of Lives* (1): 59–91.
- Standing, Guy (2011): *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0047279412000876>
- Standing, Guy (2014): *A Precariat Charter: From Denizens to Citizens*. Bloomsbury Academic. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781472510631>
- Streeck, Wolfgang (2011): The Crises of Democratic Capitalism. *New Left Review* (71): 5–29.

- Sullivan, Susan E., William A. Carden és David F. Martin (2004): The career development of female executives: Key influences. *Journal of Managerial Psychology* 19(4): 305–327.
- Swidler, Ann (1986): Culture in Action: Symbols and Strategies. *American Sociological Review* 51(2): 273–286. DOI: <https://doi.org/10.2307/2095521>
- Szépe András (2012a): A prekariátus helye a munkaerőpiacon. *Társadalmi Szemle* 67(4): 56–72.
- Szépe András (2012b): A bizonytalan foglalkoztatás formái és következményei. *Szociológiai Szemle* 22(3): 45–63.
- Szépe András (2016): *A prekariátus kihívásai és a jóléti állam átalakulása*. Budapest: Gondolat.
- Takács, Erzsébet (2012): From the One to the Many. From Pierre Bourdieu's Habitus Theory to the Concept of Bernard Lahire's L'Homme Pluriel. *Acta Sociologica / Pécsi Szociológiai Szemle* 5(5): 57–60. DOI: <https://doi.org/10.15170/as.2012.5.1.6>
- Takács Flóra (2017): Az esettanulmány mint módszertan a szociológiában. *Szociológiai Szemle* 27(1): 126–132.
- Tóth Fruzsina Rozina és Kiss Valéria (2024): Az apolitikusság mítosza és a demokratikus aktivitás. *Politikatudományi Szemle* 33(2): 33–53. DOI: <https://doi.org/10.30718/poltud.hu.2024.2.33>
- Vajda Júlia (2020): *Ott, akkor. Túléléstörténetek a soából*. Budapest: Múlt és Jövő.
- Vajda Júlia és Kovács Éva (2002): Élettörténet-kutatás a szociológiában. Identitás és narratíva. In *Forrásvidékek. Tanulmányok Némedi Dénes 60. születésnapjára*. Felkai Gábor, Molnár Attila Károly és Pál Eszter (szerk.). Budapest: Új Mandátum Könyv, 352–366.
- Zsille Katalin Lenke (2024): A fogyatékossgal élők és a jog kapcsolatának vizsgálata. In *Jogi Tanulmányok*. Fazekas Marianna (szerk.). Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 241–254. DOI: <https://doi.org/10.56966/2024.18.zsille>

„Nem csak a húszéveseké a világ”

Óri Péter

Kisebbségben... Idősek Magyarországon a demográfiai átmenet előtt és alatt

Ugrai János

„Harminc esztendőig szolgáltam, semmim sincs.” Gondoskodás az idős papokról a 19. század első felében a Tiszáninnení Református Egyházkerületben

Kovács Dániel László

Boronkay József „nyomorult napjai.” Egy somogyi táblabíró végrendelete mentalitástörténeti megközelítésben

Pintér Tamás

A hivatalban maradás kényszere. „Nyugdij” és időskori hivatalviselés a baranyai tisztikar példáján (1790–1850)

Gyimesi Réka

Időskori szerepek a 19. század második felében Bonyhádön

Pál Judit

A főispán nyugdíjba megy. A dualizmus kori főispánok nyugdíjképessége és a közigazgatási gyakorlat

Gradwohl Regina

Az időződés értelmezése a Kádár-kori szociológiai gondolkodásban

Kőrösi Boglárka

„Kamasz nyugdíjasok.” Fiatal mozgássérültek rehabilitációjának kihívásai és a „rokkantnyugdíj-érdekeltség” elleni küzdelem a késő-államszocialista Magyarországon, 1970–1989

Továbbá recenziók és ismertetések Mate Eichenseher, Gereben Ferenc, Gyimesi Emese könyveiről, illetve a Hogyan lett Budapest a nemzet fővárosa? c. tanulmánykötetről.

A **KORALL** szerkesztőségének elérhetőségei

www.korall.org és korallfolyoirat.hu
terjesztes@korall.org és korall@korall.org
1113 Budapest, Valkói u. 9.

Előfizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztőségnek, és valamennyi idei számkat postázzuk Önnek. Az éves előfizetés ára 6500, egy szám ára 1750 Ft.

Az elektronikus változat éves előfizetésének ára továbbra is 3500 Ft!